BASHKË KRIJOJMË ARDHMËRI
SKZH 2022-2042

MEKANIZMAT DHE INSTRUMENTET INOVATIVE PËR FINANCIMIN DOKUMENTEVE STRATEGJIKE NACIONALE

Shkup, dhjetor 2022

P Ë R M B A J T J A

1. HYRJE 4
2. KONTEKSTI 6
2.1. Resurse të kufizuara buxhetore dhe hapësirë fiskale e reduktuar 6
2.2. Plani për përshpejtimin e rritjes (vitet 2022-2026) 7
2.3. Nga Plani për rritje të përshpejtuar në Strategjinë nacionale për zhvillim 9
3. BURIMET INOVATIVE DHE MEKANIZMAT PËR FINANCIMIN E ZHVILLIMIT TË QËNDRUESHËM 10
3.1. Riklasifikimi bashkëkohor i financave 10
3.2. Burimet e financimit 12
3.2.1. Burimet vendore publike të financimit 13
3.2.2. Burimet e huaja publike të financimit 14
3.2.3. Burimet e brendshme vendore 15
3.2.4. Burimet private ndërkombëtare 15
3.3. Mekanizmat dhe strukturat tradicionale dhe inovative të financimit 16
3.4. Instrumente inovative të financimit 17
3.4.1. Taksat inovative 17
3.4.2. Mbështetje inovative e sipërmarrjes 19
3.4.3. Fondet inovative të garancisë 22
3.4.4. Produkte dhe shërbime inovative bankare 24
3.4.5. Qasjet inovative në bursë 26
3.4.6. Rregullim inovativ bankar 26
3.4.7. Inovacione në tërheqjen e IHD 27
3.4.8. Përdorimi inovativ i financave të diasporës 29
3.4.9. Fletëobligacione inovative 31
3.4.10. Financa inovative lokale 36
3.4.11. Partneritete inovative publike private 37
4. ANALIZA KRAHASUESE E PËRVOJAVE TË FINANCIMIT TË STRATEGJIVE NACIONALE ZHVILLIMORE NË EVROPËN JUGLINDORE 40
Republika e Kroacisë 40
Republika e Serbisë 41
Republika e Malit të Zi 41
5. HAPAT E ARDHSHME 42

Aneksi nr. 1. Institucionet financiare ndërkombëtare dhe nacionale që janë aktive në rajonin e Ballkanit Perëndimor 45
Literatura e përdorur 46

1. HYRJE

Nocioni "financimi inovativ i zhvillimit" u përdor për herë të parë në fillim të mijëvjeçarit të ri (UNDP, 2012). Financimi inovativi referohet të gjithë mekanizmave dhe iniciativave, të cilat sigurojnë financim për përmbushjen e Agjendës 2030 për zhvillim të qëndrueshëm. Financimi inovativ i zhvillimit përkufizohet gjithashtu si zbatim jo tradicional (jo konvencional) i "parimit të solidaritetit, partneriteteve publike-private dhe mekanizmave përshpejtues, të cilët: (i) mbështesin mbledhjen e mjeteve duke përdorur burime të reja dhe duke angazhuar investitorë jashtë dimensionit financiar të transaksioneve, si partnerë dhe palë të interesuara në zhvillim; ose (ii) jep zgjidhje financiare për problemet e zhvillimit në praktikë" (World Bank 2009).

Çfarë mbulon financimi inovativ? Financimi inovativ zakonisht përfshin: (1) instrumente të reja financiare për të mbështetur zhvillimin e qëndrueshëm; (2) një kombinim i ri i instrumenteve financiare ekzistuese; (3) përfshirja e partnerëve të rinj të zhvillimit (p.sh. fondet e reja të kapitalit sipërmarrës); (4) inovacionet në mënyrat se si përdoren mjetet e mbledhura; (5) fokus i ri dhe fusha të reja komplementare të projekteve. Financimi inovativ i zhvillimit duhet të sigurojë një plotësim (ndonjëherë edhe një zëvendësim) të burimeve tradicionale dhe mekanizmave të financimit.

Perspektiva të ndryshme të inovacionit. Në një ekonomi globale që lëviz me shpejtësi të ndryshme, ajo që konsiderohet si instrument financiar *tradicional* në ekonomitë e zhvilluara të tregut, ende mund të konsiderohet *inovative* në ekonomitë në tranzicion dhe ekonomitë në zhvillim. Për shembull, fletëobligacionet komunale janë një instrument financiar konvencional në shumë ekonomi të zhvilluara, megjithëse ato nuk janë përdorur si instrument financimi nga komunat në Maqedoninë e Veriut. Një argument i ngjashëm mund të përdoret për instrumentet financiare të papërdorura, të tilla si faktoringu. Është i pranishëm në praktikë, por zbatimi i tij është jashtëzakonisht i vogël.

Qëllimi i financimit inovativ. Qëllimet kryesore të financimit inovativ janë të gjenerojë mjete shtesë për zhvillim duke përdorur burime të reja të financimit, të përmirësojë efikasitetin e të ardhurave financiare dhe të bëjë financat më të orientuara drejtë rezultateve. Kur vlerësohet rëndësia e financimit inovativ, duhet të merret parasysh jo vetëm shuma absolute e mbështetjes financiare, por edhe - më e rëndësishmja - efektet multiplikative ose efektet e leverixh. Kështu, për shembull, plani i Junker për Evropën (i lançuar nga Komisioni Evropian gjatë mandatit të Zhan Klod Junker) siguroi mbështetje financiare për projekte të arsyetuara ekonomikisht përmes garancive në vlerë prej 16 miliardë euro nga BE-ja dhe 5 miliardë euro nga Banka evropiane e investimeve(BEI). Me mobilizimin e kapitalit privat shtesë, plani parashikonte investime të përgjithshme në vlerë prej 315 miliardë eurosh. Efekti multiplikativ ose efekti i leverixh konsiston në faktin se çdo euro e parasë publike të investuar do të gjenerojë investime të përgjithshme prej 15 euro, ose një leverixh prej 15.[1]

Financa inovative dhe të kombinuara. Financimi inovativ në masë të madhe përputhet me konceptin e financimit të kombinuar (blended finance), i cili parashikon kombinime të ndryshme të burimeve publike dhe private të financimit të projekteve investuese në fushat prioritare. Financimi i kombinuar është përdorimi i kapitalit katalitik (përshpejtues) nga burime publike ose

[1]Një vlerësim më konzervativ i Société Générale është gjeture leverixh ndërmjet 5 dhe 7.

filantropike me qëllim të rritjes të investimeve private dhe publike dhe arritjen e qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm. Në këtë mënyrë, qeveritë, institucionet ndërkombëtare, investitorët të cilët kanë disponim filantropik dhe palët e tjera të interesuara po këmbëngulin që (i) të zvogëlojnë rrezikun e investimit ose (ii) të përmirësojnë kthimet e përshtatura sipas rrezikut. Duke pasur parasysh përqendrimin në rritje në qëndrueshmëri, financat inovative shoqërohen gjithnjë e më shumë me konceptin e financave të qëndrueshme, të cilat kthehen në një trend kryesor në tregjet e kredisë.

Grafiku nr. 1. Fuqia e leverixhit së burimeve vendore dhe të huaja të financimit

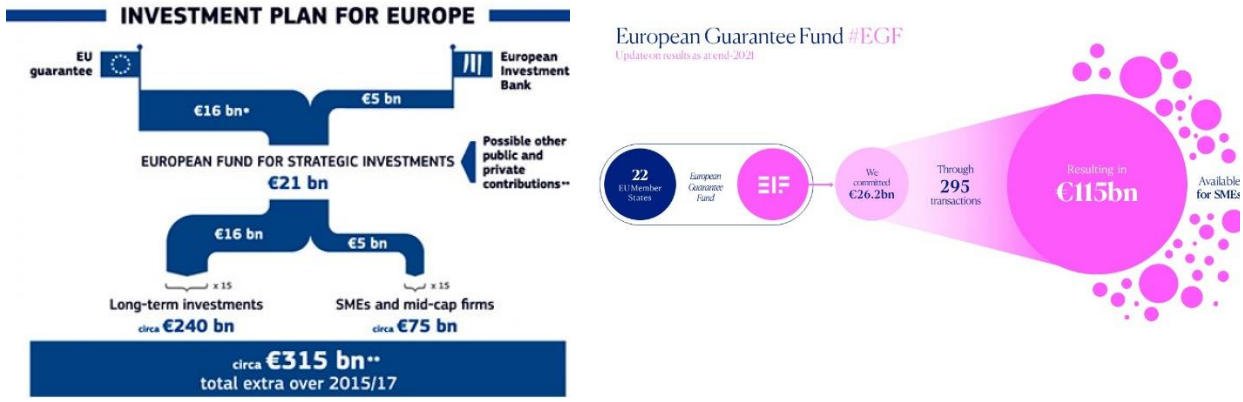

Burimi: European Council and European Investment Bank (2022).

Nga aspekti i shkallës të përdorimit të instrumenteve të financimit dallojmë:

- instrumentet tradicionale ose konvencionale: tatimet tradicionale dhe të ardhurat jotatimore, grantet, kreditë e mbështetjes buxhetore, kreditë e projekteve, fletëobligacionet klasike të qeverisë, bonot e thesarit.
- instrumentet financiare inovative: tatimet inovative (p.sh. taksa e karbonit), fletëobligacionet e gjelbërta, fletëobligacionet gjinore, fletëobligacionet sociale, fondet hibride për të mbështetur investimet strategjike, një spektër i gjerë opsionesh për financim të kombinuar, etj.

Një hendek i madh në financim për të realizuar objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm. Kombet e Bashkuara vlerësojnë se financimi vjetor i nevojshëm për të përmbushur Objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm (Sustainable Development Goals, DGs) deri në vitin 2030 është pothuajse 2,9 trilion dollarë, ose 2,8 herë më shumë se financimi aktual i vlerësuar për objektivat në vlerë prej 1,4 trilionë dollarë amerikanë, nga burime vendore dhe të huaja. Agjenda 2030 përfshin 17 Objektiva të zhvillimit të qëndrueshëm dhe 230 synime të përcaktuara saktësisht, të cilat duhet të financohen nga subjektet publike dhe investitorët privatë.

Financat inovative kanë potencialin për të ulur hendekun financiar. Shtetet anëtare të OKB-së arritën një konsensus mbi rëndësinë e shpërndarjes të mjeteve publike për tërheqjen e investimeve private në Konferencën e tretë ndërkombëtare për financimin zhvillimor në vitin 2015 në Adis Abeba (Addis Ababa Action Agenda, AAAA). Nga kjo konferencë ftohen jo vetëm qeveritë, por edhe bizneset, sektori joqeveritar dhe individë që të përfshihen në realizimin e Planit për veprim. Një iniciativë e ngjashme, e quajtur *Maksimizimi i financave për zhvillim*, tashmë është rritur në një qasje të re të Bankës Botërore, përmes së cilës të gjitha burimet e financimit,

ekspertizës dhe zgjidhjeve për të mbështetur zhvillimin e qëndrueshëm në vendet në zhvillim dhe ekonomitë në tranzicion kombinohen dhe multiplikohen sistematikisht.

Në të njëjtën kohë, është e një rëndësie të veçantë të theksohet se Mekanizmat dhe instrumentet inovative të financimit nuk përjashtojnë në asnjë mënyrë burimet dhe instrumentet tradicionale të financimit. Kështu, për shembull, instrumentet financiare inovative nuk mund të zëvendësojnë kapacitetin e pamjaftueshëm për të aplikuar dhe marrë grante nga Bashkimi Evropian, të disponueshme përmes Instrumentit për asistencën e para-aderimit (IPA), Instrumentit për asistencën e para-aderimit dhe zhvillimin rural (IPARD), Konkurrenca e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (COSME), Evropa Kreative, Erasmus+, Horizont 2020 (Horizon 2020) dhe shumë të tjera. Financimi inovativ ndonjëherë mund të sigurojë zëvendësimin e burimeve tradicionale dhe mekanizmave të financimit. Për shembull, lëshimi i një fletëobligacioni të gjelbërt të qeverisë redukton nevojën për financim nëpërmjet një fletëobligacioni tradicional, të ardhurat e të cilit përdoren për dedikime të përgjithshme.

Ridrejtimi i burimeve të financimit drejt investimeve afatgjata dhe të qëndrueshme është thelbësor për të mbështetur kalimin në një ekonomi neutrale ndaj klimës, rezistente ndaj klimës, ekonomi efikase dhe të drejtë dhe, natyrisht, drejtë prioriteteve për zhvillim të qëndrueshëm (Komisioni Evropian, 2022).

Në pjesën vijuese do të përshkruhen aspektet përkatëse të kontekstit makroekonomik në miratimin e Strategjisë nacionale për zhvillim dhe në pjesën e tretë, do të elaborohen burimet e financimit, mekanizmat dhe instrumentet e inovacionit, të cilat përdoren për financimin e zhvillimit të qëndrueshëm në mbarë botën. Pjesa e katërt fokusohet në përvojat nga rajoni dhe pjesa e pestë i kushtohet hapave të mëtejshme.

2. KONTEKSTI

2.1. Resurse të kufizuara buxhetore dhe hapësirë fiskale e reduktuar

Financimi inovativ duhet të mbështesë investimet, konvergjencën reale ekonomike dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Nevojat financiare të Ballkanit Perëndimor (WB6) për të nxitur investimet dhe zhvillimin e qëndrueshëm janë të mëdha. Qeveritë përballen me resurse të kufizuara buxhetore, veçanërisht për shpenzimet kapitale dhe veçanërisht në periudha krize shumëdimensionale apo shumështresore, si në vitin 2022) me hapësira të ngushta fiskale dhe nivele në rritje të borxhit publik. Qasja në financa është ende një problem për shumë ndërmarrje mikro, të vogla dhe të mesme. Prandaj, financimi inovativ konsiderohet si një nga mekanizmat më të rëndësishëm për rritjen e investimeve në favor të zhvillimit të qëndrueshëm (Lukšić et al. 2022).

PBB për banor është vetëm 42% i PBB-së mesatare për banor të BE-27 në vitin 2021 (Grafiku nr. 2) dhe konvergjenca reale ekonomike duhet të përshpejtohet me një aktivitet më të fortë investues (Grafiku nr.3). Investimet bruto janë projektuar në një nivel të lartë, të cilat mund të realizohen me mjete dhe burime inovative të financimit.

Burimi: FMN (tetor 2022).

Njëkohësisht, ngushtohet hapësira fiskale dhe hapësira për huamarrje të mëtejshme (Grafiku nr. 4). Prej këtu rrjedh edhe ideja e përdorimit më efikas të parasë publike dhe futja e mjeteve dhe mekanizmave inovative për financimin e zhvillimit të qëndrueshëm.

Grafiku nr. 2. Borxhi publik i Republikës së Maqedonisë së Veriut (2011-2027)

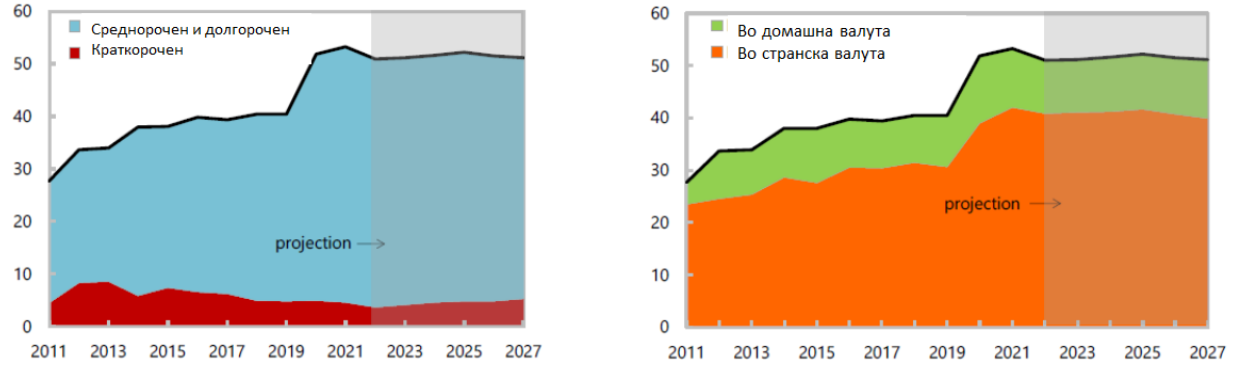

Burimi: IMF (2022).

Për sa i përket përmbushjes mesatare të Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm, progresi më i vogël vërehet në objektivin 13 Veprimi klimatik, dhe më i madhi në objektivat: 1 Mungesa e varfërisë dhe 8 Punë e denjë dhe rritja ekonomike dhe 10 Pabarazitë e reduktuara.

Grafiku nr. 3 Sfidat për Republikën e Maqedonisë së Veriut në përmbushjen e Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm

Burimi: Sustainable Development Report (2022).

2.2. Plani për përshpejtimin e rritjes (vitet 2022-2026)

Burimet e kufizuara buxhetore dhe hapësira e reduktuar fiskale motivuan Qeverinë e Maqedonisë së Veriut për të dizajnuar Planin për përshpejtimin e rritjes (Growth Action Plan, GAP).

Duke futur mekanizma inovative të financimit dhe duke mobilizuar kapitalin privat, me çrast qëllimi përfundimtar është rritja e grupit të financave të qëndrueshme, mbështetja e investimeve të përgjithshme dhe përshpejtimi i rritjes ekonomike në afat të mesëm. Ai mundëson financim të koordinuar dhe të kombinuar nga subjektet publike dhe private në mënyra tradicionale inovative për të inkurajuar iniciativat e biznesit. Ai synon gjithashtu të përmirësojë mjedisin afarist, të inkurajojë reformat rregullatore dhe administrative dhe të vendosë standarde më të larta për përzgjedhjen, menaxhimin dhe vlerësimin e projekteve. Gjatë periudhës 2022-2026, Plani për përshpejtimin e rritjes synon të kombinojë burime publike në vlerën totale prej 4 miliardë eurosh, me kapital të mobilizuar privat prej 8 miliardë eurosh. Dy burimet (private dhe publike) janë planifikuar të bashkohen në një kornizë të përcaktuar të menaxhimit dhe një rrjet të institucioneve dhe agjencive për zbatim (siç janë Banka për zhvillim, Fondi për inovacion dhe zhvillim teknologjik, Drejtoria për zonat zhvillimore teknologjike dhe industrialee, etj.). Mekanizmi i transmetimit në Planin e përshpejtimit të rritjes 2022-2026 është paraqitur në grafikun nr. 6.

Grafiku nr. 4. Mekanizmi i transmetimit në Planin e përshpejtimit të rritjes 2022-2026

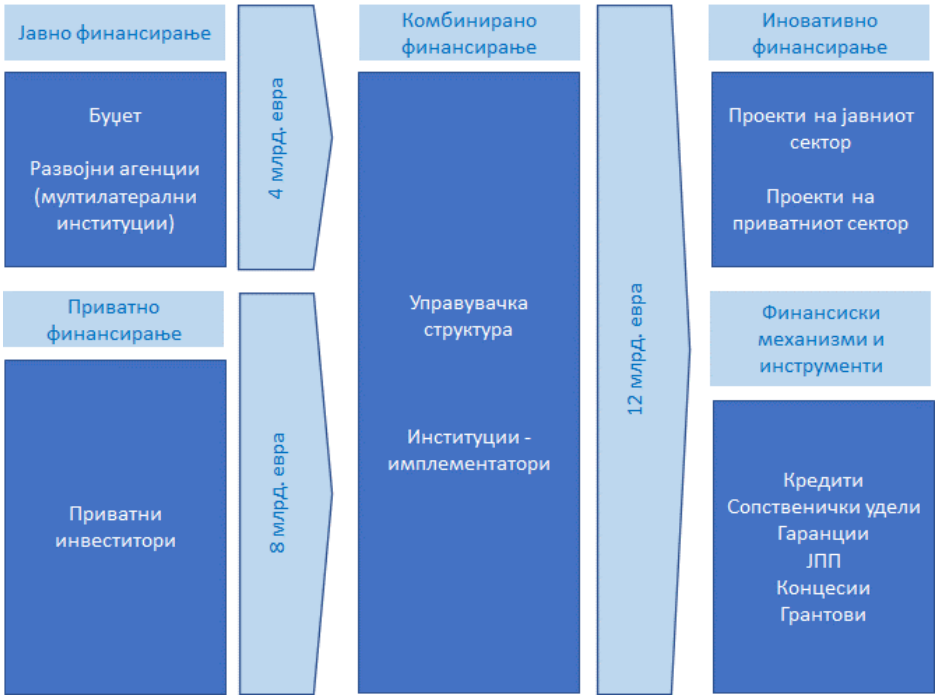

Instrumentet kryesore të Planit të rritjes së përshpejtuar 2022-26 janë:

- Të ardhurat buxhetore dhe ngarkimi me borxh:
  - Mekanizmi KAPEF (mekanizmi për rritjen e efikasitetit të shpenzimeve kapitale)
  - Fletëobligacioni zhvillimor
  - Fletëobligacioni i gjelbër
  - Fletëobligacion i indeksuar për inflacionin
  - Menaxhimi më i mirë i mjeteve publike
- Partneritetet publike private
- Koncesionet

- Financimi i kombinuar (Blended finance)
    - Fondi i garancisë
    - Fondi për efikasitet energjetik
    - Fondi për zhvillimin lokal dhe rajonal
    - Fondi për hulumtim dhe zhvillim
    - Instrumenti për financim të gjelbër
    - Fondi hibrid për transformimin e gjelbër dhe digjital për NVM (FITR)
    - Fondi hibrid strategjik për investimet e gjelbërta (TIRZ)
    - Fondi për kapitalin sipërmarrës (të rrezikshëm).
    - Fondi për rritjen e mjeteve financiare (Fund of Funds)
    - Platformat për financim të bashkuar (crowdfunding).

Për të siguruar zbatimin efektiv të planit për investim, pritet të vendoset struktura menaxhuese, e cili do të monitorojë të gjithë procesin e menaxhimit të projektit, duke përfshirë një sistem për informata kthyese për të përshpejtuar efektivitetin në aspekt të kohës. Struktura e qeverisjes bazohet në elementet ekzistuese institucionale me disa elementë të rinj që do të krijohen në faza të veçanta të ciklit të projektit, ku ka një vakum institucional. Ministritë dhe agjencitë qeveritare pritet të luajnë një rol udhëheqës në zbatim me mbështetjen e partnerëve ndërkombëtarë për zhvillim aty ku është e nevojshme.

Gjendja e fondeve kapitale për banor të vendit tregon një hendek prej gati 50 për qind në raport me shtetet anëtare të BE-së të sapo pranuara (IMF, 2022). Vendi mbetet prapa në raport me BE edhe për sa i përket cilësisë së infrastrukturës. Prandaj, nëse zbatohet siç duhet, Plani për rritje të përshpejtuar mund të inkurajojë një aktivitet më të fortë investues dhe të nxisë rritjen ekonomike afatmesme. Megjithatë, ekzistojnë një sërë rreziqesh që lidhen me zbatimin e tij: (1) kriza shumështresore në vitin 2022 (pandemia aktuale, kriza energjetike dhe inflacioni dyshifror, i nxitur nga çmimet shumë më të larta të ushqimeve dhe energjisë), kriza e sigurisë në Evropë; (2) dobësimi i kapaciteteve administrative për shkak të daljes së kuadrit cilësor nga sektori publik; (3) mungesa e një strukture institucionale mbështetëse për të koordinuar financimin.

2.3. Nga Plani për rritje të përshpejtuar në Strategjinë nacionale për zhvillim

Plani për rritje të përshpejtuar (2022-2026) është një bazë e shkëlqyer fillestare për funksionalizimin e instrumenteve dhe mekanizmave të financimit të prioriteteve të zhvillimit të përcaktuara në dekadën e parë të Strategjisë nacionale për zhvillim. Plani për rritje të përshpejtuar mund të mbindërtohet në lidhje me:

- përpunimin më të detajuar të llojeve të veçanta të mekanizmave dhe instrumenteve të financimit, me një strukturë institucionale të përcaktuar qartë, që do t'i prezantojë dhe mbështesë ato, me afate të sakta dhe rezultate të pritshme;
- duke përcaktuar rradhitjen e futjes në faza të burimeve, mekanizmave dhe instrumenteve inovative
- shkalla e mbështetjes buxhetore në dispozicion për fusha të veçanta prioritare të zhvillimit të qëndrueshëm dhe
- vendosjen e një mekanizmi për monitorimin dhe vlerësimin e rezultateve të zbatimit.

3. BURIMET INOVATIVE DHE MEKANIZMAT PËR FINANCIMIN E ZHVILLIMIT TË QËNDRUESHËM

Peizazhi financiar po bëhet gjithnjë e më kompleks, për sa i përket instrumenteve, mekanizmave dhe pjesëmarrësve të rinj dhe më kompleks. Burimet e financimit po bëhen më të larmishme, gjë që shton një dimension të ri të kompleksitetit. Për këto arsye, është e dobishme të sistemohen dhe të paraqiten instrumentet dhe mekanizmat inovative, të cilat janë në dispozicion të qeverive.

3.1. Riklasifikimi bashkëkohor i financave

Përveç fokusit tradicional në qëllimet ekonomike, financat bashkëkohore klasifikohen, sipas qëllimit të tyre, në financa që të drejtuara nga:

- mbrojtja e mjedisit jetësor (Environment), respektivisht financat e gjelbërta (ndryshimet klimatike, përdorimi i qëndrueshëm i ujit dhe materialeve, kontrolli i ndotjes dhe mbeturinave, ruajtja e biodiversitetit);
- sfera sociale (Sociale), respektivisht financa gjithëpërfshirëse (kushtet e punës, shëndeti dhe siguria, trajnimi i të punësuarve, të drejtat e njeriut, marrëdhëniet ndërmjet komuniteteve,
- qeverisja (Governance) ose financat për menaxhim (qeverisja e korporatës, etika e biznesit, praktikat kundër korrupsionit, etika tatimore, privatësia dhe siguria e të dhënave).

Tre kategoritë ose fushat e fundit janë të bashkuara në termin anglisht "ESG financing" ose financimi i qeverisjes së mirë ekologjike, sociale dhe korporative.

Financimi i dekarbonizimit, financimi për përshtatje, financimi klimatik, financat e gjelbërta dhe financat e qëndrueshme janë koncepte të mbivendosura dhe të lidhura fort, që përfshijnë shumë mekanizma dhe instrumente tradicionale dhe inovative për financimin e Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm. Instrumentet e reja financiare sigurojnë një mënyrë më efikase dhe efektive për qeveritë, partnerët ndërkombëtarë të zhvillimit, sektorin privat dhe institucionet filantropike për të punuar së bashku për të ulur rezikun e projekteve të caktuara, për të përmirësuar raportet ndërmjet rrezikut dhe kthimit dhe për të mobilizuar kapital shtesë privat.

Grafiku nr. 7 jep një pasqyrë më të mirë të përfshirjes së ndryshme të koncepteve të veçanta financiare.

Financat e gjelbërta përbëhen nga financat për dekarbonizimin ose ekonominë me karbon të ulët, financat për përshtatjen dhe financat për aspekte të tjera të mbrojtjes së mjedisit jetësor. *Financat për dekarbonizimin* ose ekonomia "me karbon të ulët" përbëhet nga mbështetja financiare për kalimin e sistemeve energjetike drejt emetimeve më të ulëta të CO_2. *Financat për përshtatje* përfshijnë mbështetjen financiare për zgjidhjet e përshtatjes dhe realizimin e aktiviteteve në përgjigje të ndikimit të ndryshimeve klimatike që janë ende duke ndodhur, por edhe për t'u përgatitur për ndryshimet e ardhshme (UNEP Adaptation Gap Report, 2022). *Financat klimatike* janë të drejtuara nga "përpjekjet për të reduktuar emetimet e gazrave serrë dhe synojnë të reduktojnë rrezikueshmërinë, duke siguruar dhe rritur rezistencën e sistemeve të njeriut dhe ekosistemeve ndaj ndikimit negativ të ndryshimeve klimatike".

Financat gjithëpërfshirëse janë shërbime dhe produkte financiare të dedikuara që të ndihmojnë popullsinë me të ardhura të ulëta, respektivisht kategoritë e rrezikuara të qytetarëve.

Financat e qëndrueshme i referohen përfshirjes së aspekteve ekonomike, ekologjike, sociale dhe të qeverisjes kur merren vendime për investime afatgjata në aktivitete dhe projekte të qëndrueshme ekonomike.

Grafiku nr. 5. Përcaktimi i nocioneve kryesore

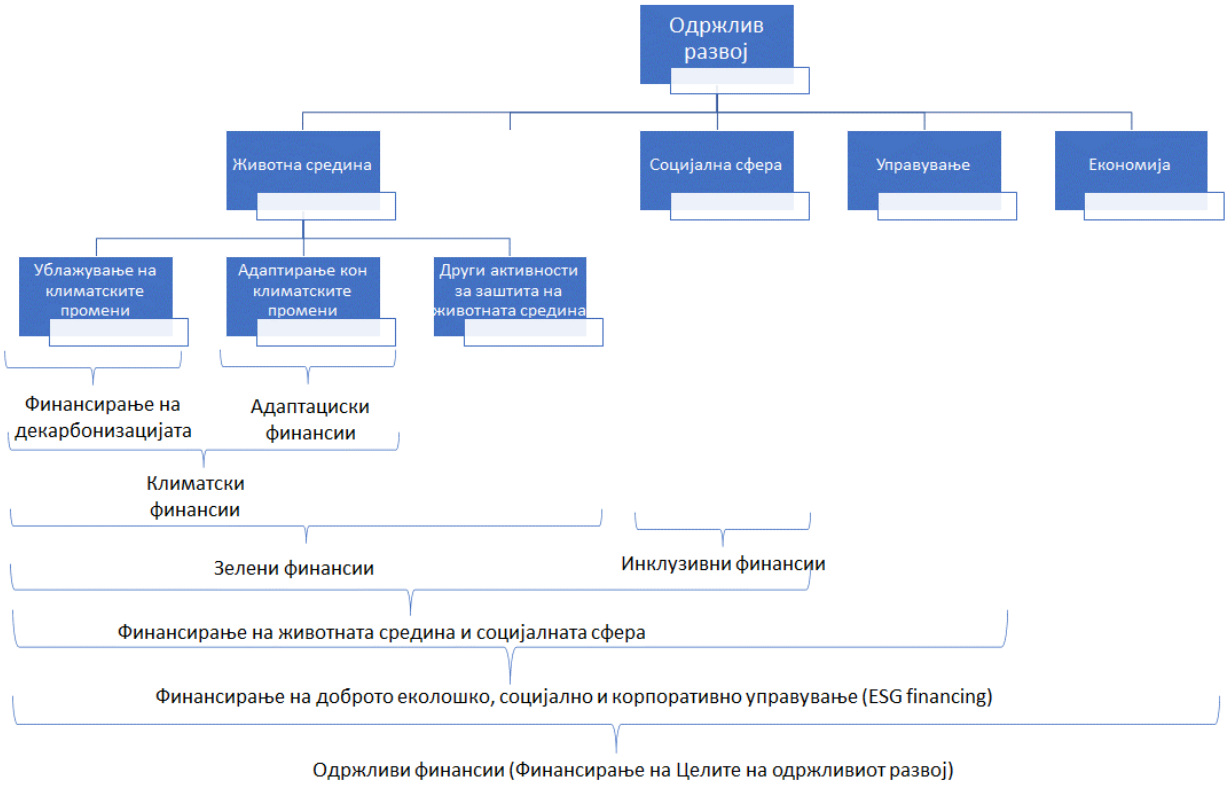

Burimi: UNEP (2016).

Vlen gjithashtu të theksohet Taksonomia e BE-së në investime të qëndrueshme (Rregullativa (BE) 2020/852 e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 18 qershor 2020 që prezanton një kornizë për lehtësimin e investimeve të qëndrueshme dhe Rregullativën plotësuese (BE) 2019/2088). Taksonomia e re mbulon gjashtë fusha:

- zbutja e ndryshimeve klimatike
- përshtatja me ndryshimet klimatike
- përdorimi dhe mbrojtja e qëndrueshme e ujit dhe burimeve ujore
- tranzicioni drejtë një ekonomie qarkulluese
- parandalimi dhe kontrolli i ndotjes dhe
- mbrojtja dhe ripërtrirja e biodiversitetit dhe ekosistemeve.

3.2. Burimet e financimit

Burimet e financimit të zhvillimit të qëndrueshëm mund të ndahen sipas disa kritereve:

- Në varësi nga statusi i rezidentit nga subjektet që ofrojnë burime financimi, dallojmë burimet e financimit vendor dhe të huaj. Është e qartë se një ekonomi e vogël në tranzicion është e orientuar në mënyrë të pashmangshme drejt përdorimit të burimeve të jashtme të financimit për të inkurajuar investimet dhe konvergjencën reale ekonomike.
- Në varësi të faktit nëse subjektet që ofrojnë burimet e financimit kontrollohen nga shteti (ose shtetet), dallojmë burimet e financimit nga *subjektet publike dhe private*. Subjektet publike janë qeveritë, agjencitë qeveritare, institucionet financiare ndërkombëtare (duke përfshirë bankat multilaterale zhvillimore), bankat zhvillimore dhe partnerët e tjerë ndërkombëtarë zhvillimor, ndërsa subjektet private që ofrojnë financim janë bankat komerciale, fondet e investimeve, kompanitë e menaxhimit të fondeve pensionale, fondet me kapital të rrezikshëm dhe të ngjashme.
- Në varësi nga përdorimi i instrumenteve të financimit dallojmë: (1) instrumentet tradicionale ose konvencionale: tatimet tradicionale dhe të ardhurat jotatimore, grantet, kreditë për mbështetje buxhetore, kreditë e projekteve, fletëobligacionet klasike të qeverisë, bonot e thesarit. (2) instrumentet financiare inovative: tatimet inovative (p.sh. tatimi i karbonit), fletëobligacionet e gjelbërta, fletëobligacionet gjinore, fletëobligacionet sociale, fondet hibride për të mbështetur investimet strategjike, një spektër i gjerë opsionesh për financim të kombinuar dhe të ngjajshme.
- Në varësi nga kushtet në të cilat miratohen burimet e financimit, dallojmë: (1) financimin zhvillimor, pra burimet e financimit të siguruara nga institucionet publike dhe organizatat filantropike nga sektori privat ose joqeveritar. Të udhëhequra kryesisht nga përpjekjet për të arritur një zhvillim të qëndrueshëm, ato sigurojnë financim me kushte më të favorshme (financim koncesionar). (2) kapitali privat, i udhëhequr kryesisht nga motivi i përfitimit, i cili më shpesh insiston në sigurimin e burimeve të financimit në kushtet e tregut.

Tabela 1. Tipologjia themelore e burimeve të financimit

Lloji i subjekteve Statusi rezident	Publike	Private
Vendore	P.sh., Granti nga Fondi për inovacion dhe zhvillim teknologjik	Për shembull, kredi nga Banka Komerciale SHA Shkup
Të huaja	Për shembull, kredi nga Banka Botërore	P.sh., investimi nga Fondi evropian për Evropën juglindore

Sipas UN (2021), 76,7% e burimeve të financimit të Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm ishin burime publike vendore, burimet private ndërkombëtare siguruan 12,5%, burimet private të vendore të financimit siguruan 6,3%, ndërsa burimet private ndërkombëtare sollën 4,5%. Burimet e ndryshme të financimit dhe rrjedhat financiare në ekonomi janë ilustruar në Grafikun nr. 8.

Grafiku nr. 6. Prezantimi i burimeve të financimit dhe rrjedhave financiare

Burimi: E përshtatur në bazë të OECD (2020).

3.2.1. Burimet vendore publike të financimit

Të ardhurat buxhetore. Burimet vendore publike ose buxhetore janë burimi më i bollshëm i financimit të zhvillimit të qëndrueshëm. Analizat krahasuese të institucioneve financiare ndërkombëtare tregojnë pa mëdyshje nivelin e ulët të të ardhurave buxhetore si përqindje e PBB-së në Maqedoninë e Veriut dhe rekomandojnë rritje graduale të barrës të përgjithshme fiskale. Rritja arsetohet me nevojën për përmirësimin e cilësisë dhe spektrit së shërbimeve publike, investimet e nevojshme në infrastrukturën fizike dhe kapitalin njerëzor, rritjen e nevojave për servisimin e borxhit dhe të tjera.

Përveç rritjes së normave tatimore, zgjerimit të bazës tatimore dhe futjes së një sistemi progresiv për disa nga tatimet tradicionale, në dy dekadat e ardhshme janë të mundshme edhe tatime të reja si tatimi i karbonit, tatimi për pijet ose produktet me përmbajtje të lartë sheqeri ("tatimii i ëmbël"), tatimi mbi transaksionet financiare, tatimi mbi shërbimet digjitale (të ashtuquajturat tatime digjitale).

Në afat të shkurtër, po shqyrtohen edhe opsionet për një tatim progresiv të përkohshëm mbi fitimin. Ka gjithashtu shumë gjasa që norma proporcionale e tatimit mbi të ardhurat personale të mos mbijetojë në dekadën e ardhshme dhe t'i hapë vendin një sistemi tatimor progresiv.

Politika tatimore, natyrisht, duhet të paraqesë një sërë të lirimeve dhe lehtësimeve tatimore për obliguesit tatimor, veprimtaritë e të cilëve janë në fushat prioritare të zhvillimit të qëndrueshëm. Kredia tatimor (ulja e tatimeve në varësi të sasisë së investimit të qëndrueshëm), amortizimi i përshpejtuar (shlyerja më e shpejtë), përjashtimet nga tatimet indirekte, d.m.th. doganat për inputet e importit, zero përqind tatimi mbi vlerën e shtuar për panelet diellore etj., janë vetëm disa nga lehtësimet dhe lirimet e mundshme tatimore.

Ligji i ri i miratuar për buxhetet (shtator 2022) prezanton për herë të parë rregullat fiskale dhe Këshillin fiskal, avancimin e planifikimit buxhetor afatmesëm, menaxhimin më të mirë të mjeteve shtetërore dhe komunale, monitorimin e rezultateve financiare të ndërmarrjeve publike dhe shoqërive tregtare, të themeluara nga shteti dhe komunat, si dhe vendosja e sistemit të integruar të informacionit për menaxhimin e financave publike (IFMIS).[2] Është jashtëzakonisht e rëndësishme që ky sistem i informacionit të integruar të ketë një modul për buxhetim të veçantë dhe raportim mbi Objektivat dhe synimet e zhvillimit të qëndrueshëm (SDG budget tagging), si dhe një modul të veçantë për financimin dhe raportimin për realizimin e prioriteteve dhe programeve zhvillimore të përcaktuara në Strategjinë nacionale për zhvillim.

Ngarkimi me borxh. Zgjerimi i ofertës (spektrit) të instrumenteve të borxhit do të elaborohet në pjesën e instrumenteve financiare inovative.

3.2.2. Burimet e huaja publike të financimit

Republika e Maqedonisë së Veriut ka përvojë shumëvjeçare me burimet financiare të siguruara nga institucionet financiare ndërkombëtare, si FMN, Banka Botërore, Banka evropiane për rindërtim dhe zhvillim, Banka evropiane për investime, Banka për zhvillim e Këshillit të Evropës, Banka gjermane e investimeve dhe zhvillimit "KfW" dhe kreditorë të tjerë zyrtarë multirateral ose bilateral.

Mbështetja përmes granteve dhe asistencës teknike nga Kombet e Bashkuara (Programi për zhvillim i Kombeve të Bashkuara dhe organizata të tjera nën ombrellën e OKB-së), Komisioni Evropian, Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID) dhe donatorë të tjerë zyrtarë dypalësh (p.sh. qeveritë e Holandës, Britanisë së Madhe, Sllovakisë, RF Gjermanisë, Japonisë, etj.).

Në dekadën e ardhshme, është e dëshirueshme të ripërtrihet bashkëpunimi me Agjencinë për garantimin e investimeve multilaterale (MIGA) dhe Korporatën financiare ndërkombëtare, organizata në kuadër të Grupit të Bankës Botërore.

Gjatë periudhës në të cilën Republika e Maqedonisë së Veriut do të vazhdojë të jetë kandidate për anëtarësim në BE, ajo do të ketë në dispozicion një pjesë të fondet e para-aderimit nga buxheti i BE-së. Në periudhën deri në vitin 2042, pritet që fondet e para-aderimit të institucionalizohen në kuadër të programeve IPA IV, IPA V etj.

---

[2]Veçanërisht inovacionet e rëndësishme në Ligjin e ri për buxhetet janë rregullat fiskale dhe Këshilli fiskal. Rregullat e reja fiskale parashikojnë një detyrim ligjor që deficiti i qeverisë së përgjithshme të mos kalojë nivelin 3% të PBB-së nominale, borxhi i përgjithshëm i qeverisë së përgjithshme të mos kalojë 60% të PBB-së, ndërsa borxhi publik i garantuar të mos kalojë 15% të PBB-së. Nëse borxhi e kalon nivelin, duhet miratuar një strategji me masa dhe aktivitete për uljen e tij. Prezantimi i rregullave fiskale numerike pritet të sigurojë stabilitet afatgjatë, parashikueshmëri dhe transparencë të financave publike. Devijimet në deficitin buxhetor janë gjithashtu të mundshme, por jo më shumë se 0,5% të PBB-së në nivel vjetor për realizimin e projekteve investuese, ose në rastet kur ka kriza dhe fatkeqësi elementare. Këshillit fiskal do të jetë trupi i ri I pavarur, i cili do të përgjigjet para Kuvendit dhe do të jetë kompetent për: (1) sigurimin e këshillave të pavarura dhe profesionale për çështjet që lidhen me politikën fiskale dhe buxhetin, si dhe (2) sigurimin e analizave dhe mendimeve për strategjinë fiskale, buxhetin republikan, raportin gjysëm vjeçar për realizimin e buxhetit, raportin përfundimtar për realizimin e buxhetit dhe dokumentacion tjetër të parashtruar para Kuvendit. Pritshmëritë nga Këshilli fiskal janë se do të kontribuojë për përforcimin e përgjegjësisë , transparencës dhe llogaridhënies të krijuesve të politikës fiskale.

Anëtarësimi eventual në Bashkimin Evropian do të thotë gjithashtu se Republika e Maqedonisë së Veriut do të jetë një përfituese e mjeteve nga buxheti i BE-së. Mjetet ndërmjet buxhetit të BE-së dhe një shteti anëtar të BE-së lëvizin në dy drejtime – brenda dhe jashtë shtetit anëtar. Nga njëra anë, ka rrjedha të parave nga buxheti i BE-së drejt vendeve anëtare të BE-së. Rrjedhat përbëhen nga mjete që vijnë kryesisht në fushat e bujqësisë, kohezionit dhe konkurrencës (Mrak, 2019). Nga ana tjetër, ka rrjedha të mjeteve nga buxhetet nacionale të vendeve anëtare të BE-së drejt buxhetit të BE-së. Kontributet e shteteve anëtare në financimin e buxhetit të BE-së përbëhen nga tre lloje: (i) resurset personale tradicionale, kryesisht detyrimet doganore, (ii) resurse të bazuara në TVSH dhe (iii) resurset e bazuara në të ardhurat nacionale bruto. Nëse Republika e Maqedonisë e Veriut bëhet anëtare e BE-së në 20 vitet e ardhshme, do të vijnë të ardhura shtesë edhe nga Fondet strukturore dhe kohezive, si një instrument i rëndësishëm financiar i politikës rajonale të BE-së.

3.2.3. Burimet e brendshme vendore

Burimet e brendshme private të financimit përbëhen nga:

- kreditë e bankave komerciale, si një nga burimet më të rëndësishme
- mjetet e investitorëve institucional (p.sh., shoqatat të financimit kapital të sigurimit pensional)
- mjetet e fondeve investuese
- përfitimet e mbajtura të sektorit vendor jofinanciar (korporativ).

Në një sistem financiar të përqendruar në bankë si ai maqedonas, ku mjetet e bankave përfshijnë 79% të mjeteve të sistemit financiar të përgjithshëm, është veçanërisht e rëndësishme përfshirja e bankave si partnerë zhvillimor. Vlen të theksohet se ka edhe çndërmjetësim financiar, respektivisht para të gatshme të konsiderueshme jashtë rrjedhave financiare zyrtare. Pjesëmarrja e lartë e parave të gatshme në qarkullim është një nga indikatorët e ekonomisë joformale (gri). Përdorimi i këtyre mjeteve nuk pasqyrohet në statistikat zyrtare. Prandaj, lufta për çrrënjosjen e ekonomisë gri dhe evazionit tatimor mund të sjellë një shtesë jashtëzakonisht të madhe në burimet publike vendore.

3.2.4. Burimet private ndërkombëtare

Për shkak të kursimeve të kufizuara vendore, Republika e Maqedonisë së Veriut si një ekonomi e vogël dhe e hapur është e orientuar drejt importit të kapitalit. Kapitali i huaj privat hyn në ekonominë maqedonase në formën e investimeve të huaja direkte dhe të huaja të portofolios të huaj, kreditë e huaja nga subjektet private (p.sh. një kredi nga Dojçebank), kreditë tregtare dhe avanset etj. Ndonëse nuk kanë trajtimin kontabël të importeve të kapitalit, por të transaksioneve në llogarinë rrjedhëse të bilancit të pagesave, remitancat në para janë gjithashtu të ardhura të rëndësishme private ndërkombëtare të mjeteve, të cilat mund të përdoren jo vetëm për konsum, por edhe për investime.

Investimet e huaja direkte (IHD) kanë për qëllim menaxhimin e kapaciteteve të reja të prodhimit (investimet financiare de novo ose investimet në një fushë të gjelbër ("greenfield investment")) ose blerja e një pjese të pakos të aksioneve (zakonisht mbi 10%) me ndikim

vendimtar në kompanitë ekzistuese. Të ardhurat e IHD-ve në ekonominë maqedonase nxitet me përmirësimin e mjedisit afarist, si dhe me ndihmën e bollshme shtetërore (lehtësitë dhe lirimet tatimore, si dhe subvencionet për investitorët e huaj) përmes zonave zhvillimore teknologjiko-industriale. Duke qenë se një politikë e qasjes jo të synuar është zbatuar prej tre dekadash, një nga sfidat e mëdha është të vlerësohet nëse nevojitet një trajtim më i volitshëm për investimet e huaja që synojnë fushat prioritare të zhvillimit të qëndrueshëm.

Grafiku nr. 7. Të ardhurat neto të investimeve të huaja direkte dhe të investimeve të portofolios (si përqindje e PBB-së), 2003-2021

Burimi: Banka popullore (nëntor 2022).

Investimet e huaja të portofolis të sektorit privat janë investime të motivuara kryesisht nga të ardhurat, pa interes të veçantë për menaxhimin e subjektit afarist. Pjesëmarrja e tyre reduktohet në të ardhura në bazë të fletëobligacioneve evropiane në tregun ndërkombëtar të kapitalit, me investime shumë të vogla të fondeve të investimeve të huaja dhe fondeve të kapitalit sipërmarrës (Grafiku nr. 9).

Remitancat në para jashtë vendit apo transferet private janë të ardhura jashtëkonisht të rëndësishme devizore për ekonominë vendore, që orientohet kryesisht drejt konsumit personal. Sipas vlerësimeve të Bankës popullore (2020), të cilat janë bërë sipas një metodologjie ndërkombëtare të harmonizuar me FMN-në, shuma e këtyre remitancave, nga viti 2009 e në vazhdim, kalon një miliard euro në vit, pra është rreth 16% nga PBB-së, mesatarisht.[3]

3.3. Mekanizmat dhe strukturat tradicionale dhe inovative të financimit

Sipas llojit të mekanizmave dhe strukturave të financimit, dallojmë mekanizmat e thjeshtë dhe të kombinuar:

- Mekanizmat dhe strukturat e thjeshta të financimit janë ato në të cilat përdoret një instrument financiar (për shembull, vetëm kredi nga Banka Botërore, me një detyrim të mundshëm për bashkëfinancim nacional)

[3] https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-soopstenie-05082020.nspx.

- Mekanizmat dhe strukturat e kombinuara të financimit janë ato në të cilat bëhet një kombinim i më shumë instrumenteve financiare.

Mekanizmat dhe strukturat inovative të financimit shoqërohen me kombinime të reja të më shumë ose disa instrumenteve financiare nga burime të ndryshme të financimit publik dhe privat (Tabela nr. 2).

Tabela nr. 2. Katër struktura të kombinuara më shpesh të financimit

Strukturat të kombinuara të financimit	Ilustrim
1. Subjektet publike ose organizatat filantropike që sigurojnë mjete nën kushtet e tregut në kuadër të strukturës së kapitalit për të ulur shpenzimet e përgjithshme të kapitalit ose për të siguruar një shtresë të parë të mbrojtjes për investitorët privatë (first-loss capital)	Надреден долг или капитал Прв слој на заштита
2. Subjektet publike ose investitorët filantropikë që përforcojnë mjetet e disponueshme përmes garancive ose emetimeve me çmime nën çmimet e tregut	Гаранции Долг Капитал
3. Grantet e ndihmës teknike që mund të përdoren para ose pas investimit për të përforcuar suksesin tregtar ose ndikimin e zhvillimit	Долг Капитал Грантови за техн. помош
4. Sigurimi i granteve (duke përfshirë përgatitjen ose dizajnimin e projektit) për të tërhequr investitor institucional	Грантови → Долг Капитал

Shtresa e parë e mbrojtjes së kapitalit ose më shpesh shtresa e parë e mbrojtjes së katalizatoritt (Catalytic First Loss Capital, CFLC) është kredi ose letër me vlerë që është në vartësi të kredive apo letrave tjera me vlerë në raport me kërkesat e mjeteve ose të fitimit. Në rast të falimentimit ose likuidimit, kreditorët e borxhit të caktuar nuk do të paguhen derisa borxhi i lartë të paguhet plotësisht. Borxhi i ulët është më i rrezikshëm se borxhi që nuk është i ulët.

3.4. Instrumente inovative të financimit

Instrumentet inovative për financimin e zhvillimit të qëndrueshëm i referohen si sektorit publik ashtu edhe sektorit privat. Ato përfshijnë shumë palë të interesuara: sektorin publik dhe privat, sektorin civil, komunitetin akademik, hulumtues të pavarur dhe inovatorët social, etj.).

3.4.1. Taksat inovative

Tatimi i karbonit është një tatim inovativ, jo tradicional që u impohohet përdoruesve të karburanteve me karbon për të kompensuar ndotjen e mjedisit jetësor. Përmbajtja e karbonit në çdo karburant fosil, nga linjiti deri te nafta për ngrohje dhe gazi natyror, përcaktohet pothuajse saktësisht. Prandaj, tatimi i karbonit do të imponoonte një barrë më të madhe në përdorimin e qymyrit në krahasim me përdorimin e gazit natyror. Tatimi i karbonit është një tatim i drejtëpërdrejtë i vendosur ndaj korporatave të mëdha industriale për emetimet e gazrave serrë me qëllim që t'i inkurajojë ato të lëvizin drejt prodhimit më të pastër dhe më efikas. Tatimi i karbonit në Evropë zbatohet nga Suedia, Danimarka, Mbretëria e Bashkuar dhe vetë BE-ja. "Tatimi

i karbonit" i Bashkimit Evropian është në thelb Sistemi i tregtimit të emetimeve të BE-së. Hyrja në BE nënkupton edhe pjesëmarrjen në sistemin BE-së për tregtimin e emetimeve të BE-së.

Tatimi për pijet e ëmbla dhe produktet me përmbajtje të lartë të sheqerit (i ashtuquajturi "Tatimi i ëmbël"). Belgjika, Finlanda, Franca, Hungaria, Irlanda, Letonia, Monako, Norvegjia dhe Portugalia janë ndër anëtarët e parë të BE-së që kanë vendosur tashmë një tatim për pijet me sheqer. Ideja është të destimulohet konsumimi i pijeve, konsumimi i vazhdueshëm i të cilave pothuajse në mënyrë të pashmangshme çon në diabet dhe obezitet (trashësi e tepruar)

Tatimi mbi transaksionet financiare. Ky takim rekomandohet për lloje të caktuara të transaksioneve, si blerja e aksioneve dhe fletëobligacioneve. Tatimi i transaksioneve financiare zbatohet në Spanjë, Francë, Britani të Madhe, Belgjikë, Zvicër, Poloni, Finlandë dhe Itali. Kështu, për shembull, Italia taton me një tatim për transaksionet financiare prej 0,1% dhe 0,2%, investimet financiare në aksione dhe pjesë dhe blerjen e derivateve financiare. Mbretëria e Spanjës vendos një taksë me 0,2% të transaksioneve financiare për blerjen e aksioneve në kompani, kapitalizimi i tregut i të cilave kalon 1 miliard euro.

Tatimi mbi shërbimet digjitale (tatimi digjital). Sipas sistemit aktual të tatimit të shërbimeve digjitale, kompanitë shumënacionale paguajnë tatimin mbi fitimin në vendin e prodhimit, por jo aty ku ndodhen konsumatorët e shërbimeve digjitale. Parimi i tatimit të shërbimeve digjitale sipas lokacionit të konsumatorëve është inkorporuar në shtyllën e parë (Pillar One) me iniciativë të Organizatës për bashkëpunim ekonomik dhe zhvillim (OECD), e cila është e koordinuar në 130 shtete. Deri në fund të vitit 2023, pritet edhe një zgjidhje e re për tatimin e shërbimeve digjitale (p.sh. përdorimi i shërbimeve të Netflix) sipas lokacionit të konsumatorëve.

Edhe pse nuk është një tatim klasik, por të ardhura që nuk i nënshtrohen tatimit, do ta përmendim edhe në këtë kategori *kompensimin për komunikacionin shumë të dendur në qendër të qytetit* (city congestion charge). Hyrja e automjeteve në pjesën qëndrore të Londrës i nënshtrohet një kompensimi ditor prej 15 funta britanike nga e hëna në të premte, nga 7 e mëngjesit deri në ora 18 dhe nga ora 12 deri në 18 gjatë fundjavave dhe festave. Nëse automjeti nuk i plotëson standardet e shkarkimeve ultra të ulëta, paguhet një kompensim shtesë. Në këtë mënyrë parandalohet bllokimi i komunikacionit dhe ndotja e ajrit ambiental në zonën qëndrore të qytetit.

Grafiku nr. 8. Vendet që kanë prezantuar tatimin e karbonit në botë dhe tatimin e shërbimeve digjitale në Evropë

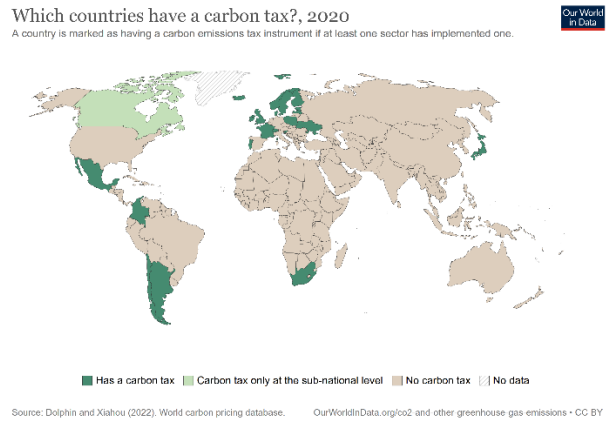

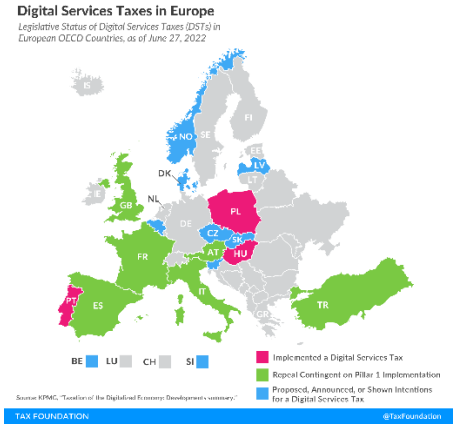

3.4.2. Mbështetje inovative e sipërmarrjes

Shumë vende evropiane praktikojnë mbështetjen shtetërore për të ashtuquajturat sipërmarrje të qëndrueshme (sustainable entrepreneurship). Në këtë mënyrë, bëhet dallimi ndërmjet sipërmarrjes së përgjegjshme ekologjike ("Ecopreneurship") dhe sipërmarrjes sociale ("Social entrepreneurship").[4] Kompani e re e themeluar ose "startap" përkufizohet si një sipërmarrje afariste, e cila ka: (1) të paktën një anëtar të ekipit i cili është i përkushtuar me kohë të plotë për zhvillimin e startapit; (2) produkt/shërbim premtues me potencial të rritjes eksponenciale dhe ambicie për t'u zhvilluar në tregun global; (3) të ardhura prej të paktën 10 mijë dollar amerikan dhe/ose 10 mijë dollar amerikan të fituara nga burimet e jashtme të financimit (Startup Genome, 2020).

Një nga dështimet e tregut që lidhet me zhvillimin e sipërmarrjes së qëndrueshme është qasja e kufizuar në financim. Sektori bankar tregohet i kujdesshëm në financimin e startapeve, për shkak të përshtypjes se bëhet fjalë për projekte shumë të rrezikshme apo aplikime për kredi me analiza të përgatitura në mëyrë jo-adekuate. Pengesa të tjera për zhvillimin e sipërmarrjes janë mungesa e njohurive dhe kulturës startap. Shumë prej këtyre startapeve nuk kanë fonde të mjaftueshme, megjithëse kanë potencialin të zgjerohen në sipërmarrje afariste jashtë subjektit afarist ("spinoffs") ose të rriten në kompani dinamike me rritje të shpejtë të shitjeve ("scaleups"). Pikërisht mekanizmat dhe instrumentet inovative të mbështetjes shihen si një mënyrë e plotësimit të mbështetjes me instrumente tradicionale.

Ekosistemi i startapeve në Republikën e Maqedonisë është në fillimet e tij, dhe investitorët e kapitalit sipërmarrës (të rrezikshëm) dhe investitorët ëngjëj deklarojnë se startapet vendore nuk janë të gatshme për konkurrencë globale. Aktualisht, vlerësohet se ka rreth 300 startape në ekonominë maqedonase (Grafiku nr. 10), që gjithsesi është relativisht e lartë në krahasim me vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor (World Bank, 2021).

Grafiku nr. 9. Numri i startapeve në rajonin e Ballkanit Perëndimor

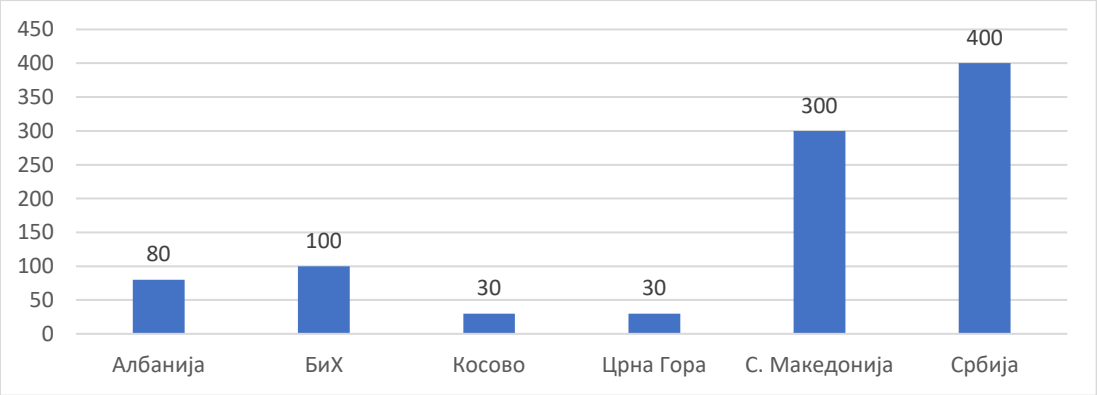

Burimi: PwC dhe Banka Botërore (2021).

[4]Startapet që prezantojnë inovacione teknologjike në sektorin e financave njihen gjithashtu si industria fintek (fintech=finance + technology), dhe ato në sektorin e sigurimeve njihen gjithashtu si startape insurtek insurtech (insurtech =insurance + technology).

Siç ilustrohet në Grafikun nr. 12, startapet sigurojnë pjesën më të madhe të nevojave të tyre për financimin përmes financave personale, familjare ose miqësore (44%), grante përmes Fondit për inovacion dhe zhvillim teknologjik (FIZHT) (21%) dhe burime të tjera publike të financimit dhe grante (13%).

Grafiku nr. 10. Struktura e burimeve të financimit të startapeve (në përqindje)

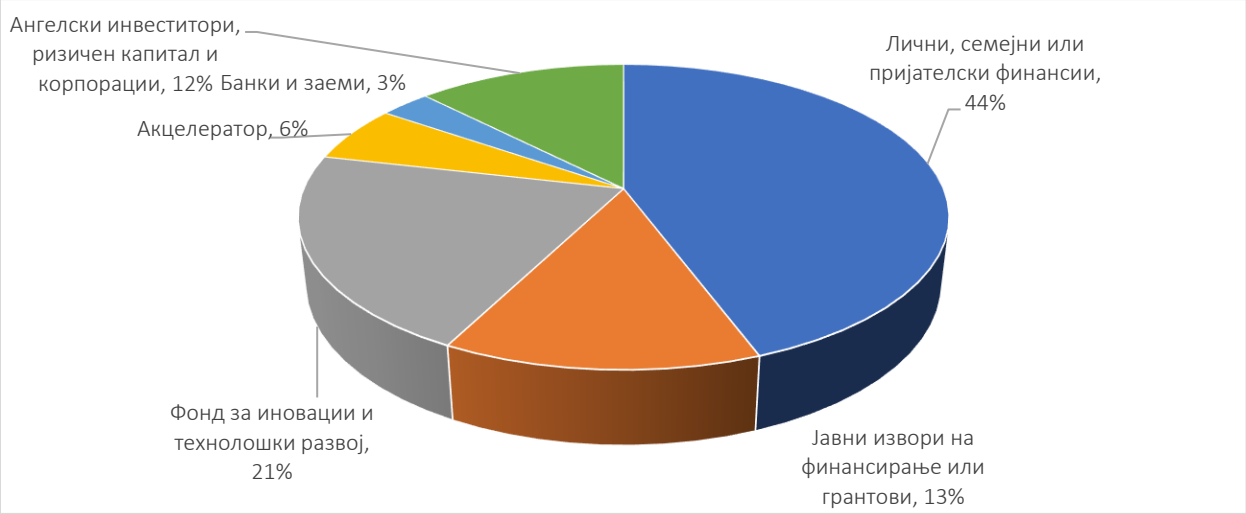

Burimi: World Bank (2021).

Potenciali i pashfrytëzuar i fondeve evropiane të kapitalit sipërmarrës. Ekziston një potencial i madh financiar i papërdorur i fondeve ndërkombëtare (globale, evropiane dhe rajonale) për të mbështetur startapet maqedonase. Për një pjesë të madhe të tyre, ekonomia maqedonase është ende një vend i panjohur (*terra incognita*). FITR (veçanërisht në kuadër të Fondit hibrid të shpallur për transformimin e gjelbërt dhe digjital për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme) dhe Drejtoria e zonave të zhvillimit teknologjiko-industrial (nëpërmjet Fondit hibrid strategjik të shpallur për Investimet e gjelbërta) duhet të qasen me iniciativa konkrete. Fondet evropiane të kapitalit sipërmarrës mbështeten nga qeveritë ose sektori privat dhe udhëhiqen nga kompani profesionale të menaxhimit të fondeve që kombinojnë financimin publik dhe privat. Duke qenë se është një treg i vogël, këto fonde mund të përfshihen lehtësisht në financimin e iniciativave të biznesit nacional dhe rajonal.

Tabela nr. 3. Shembuj të fondeve për të mbështetur ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme

Themeluesit	Fondet	Buxheti ose fondi i disponueshëm
Republika e Qipros dhe EIB	Fondi i ndërmarrjeve të Qipros (CYPEF)	410 milionë euro
Grupi EIB (EIB + Fondi evropian i investimeve)	Fondi garantues pan-evropian (Pan-European Guarantee Fund, EGF)	/
NORDEA (Banka nordike unverzale) dhe EIB	Financimi i gjelbër për ndërmarrjet e vogla dhe të mesma në Evropë	1,8 miliardë euro
Fondi i Këshillit Evropian të inovacionit (Komisioni Evropian)	Investimet direkte të kapitalit	Nga 500.000 deri në 15 milionë euro

Tabela nr. 4. Një shembull i një fondi që kombinon kapitalin e rrezikuar, kapitalin privat dhe investimet mezanin

Themeluesit	Fondet	Buxheti ose fondi i disponueshëm
Fondi evropian i investimeve (FEI)	Fondi i fondeve të Evropës qëndrore (CEFoF)	97 milion euro

Sektori bankar mbetet i bindur se kërkesa për kredi mbështetet në mënyrë të pamjaftueshme nga projekte cilësore të investimit dhe plane biznesi nga NVM. Ky dështim i tregut duhet të korrigjohet: (1) në afat të shkurtër duke subvencionuar përgatitjen më cilësore të planeve të biznesit dhe projekteve investuese (mbështetje dhe verifikim ekspertësh), dhe (2) në afat të mesëm dhe afatgjatë me trajnime të gjëra në sipërmarrje, marketing dhe menaxhim. Kjo vërtetohet vërtet në përgjigjet e anketës të startapeve, ku 58% e të anketuarve deklaruan se në të ardhmen e afërt do të përgatiten më mirë për aplikimet për kredi në banka (Grafiku nr. 13.

Grafiku nr. 11. Shkalla e gatishmërisë për të aplikuar tani dhe në të ardhmen e afërt

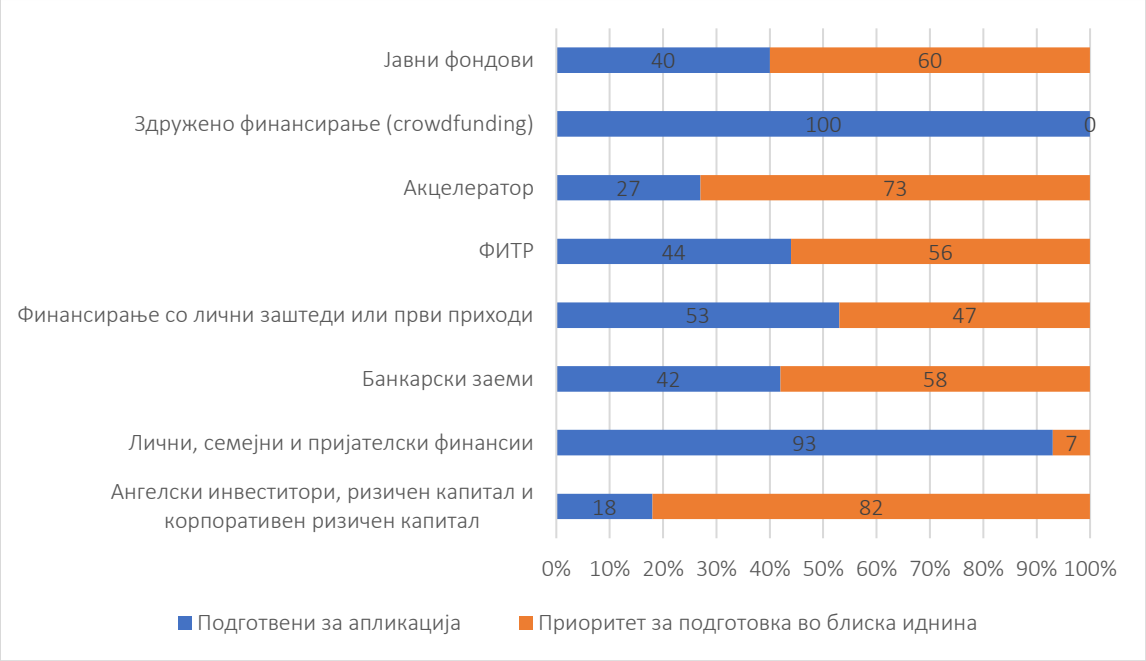

Burimi: World Bank (2021).

Mbështetje më e fortë nga sektori publik. Në funksion të *mjedisit të biznesit*, nevojitet më shumë angazhim i sektorit publik në fushën e përafrimit të legjislacionit vendor me legjislacionin e BE-së, përshpejtimin dhe rritjen e efikasitetit të proceseve gjyqësore për mbrojtjen e interesave private dhe çrrënjosjen e nivelit të lartë të korrupsionit. Ne lidhje me *mbështetjen e drejtëpërdrejtë financiare,* propozimet për mbështetje më të madhe në burime të jashtme për dhënien e granteve përmes Fondit për inovacion dhe zhvillim teknologjik dhe për subvencionimin e normave të interesit përmes BMMZH janë plotësisht të arsyetuara, duke pasur parasysh se zvogëlojnë rrezikun për institucionet financiare nga alokimi i gabuar i kredive për NVM më të rrezikuara. Këto dy masa

duhet të jenë shtyllat kryesore të politikës së qeverisë për të përmirësuar qasjen në financimin e NVM, respektivisht për të ndarë më shumë mjete buxhetore për të dy institucionet. Dhënia e granteve të inovacionit duhet të bëhet me pjesëmarrje më të madhe të ekspertëve të huaj, mundësisht nga Grupi i Bankës botërore dhe ekspertëve të tjerë të huaj të pavarur.

Paneli nr. 1. Faktoringu dhe lizingu: Instrumente tradicionale apo inovative?

Faktoringu (i njohur gjithashtu si faktoringu i borxhit ose faktoringu i faturave) është një formë tradicionale e financimit të faturave në ekonomitë e zhvilluara, por ende e pashfrytëzuar në ekonomitë në tranzicion. Ai është krijuar për të ndihmuar bizneset të përmirësojnë rrjedhën e tyre të parave të gatshme.

Industria e faktoringut luan një rol të rëndësishëm në furnizimin me likuiditet të bizneseve. Faktoringu është një shërbim që mundëson shitjen e produkteve dhe shërbimeve me pagesë të shtyrë, me çrast shuma (pjesë e) shumës të specifikuar në faturë pranohet në kohën e duhur. Faktoringu kombinon mbrojtjen e kredisë, arkëtimin e detyrimeve dhe financimin për kompanitë që shesin produkte dhe shërbime me pagesë të shtyrë më të shkurtër se një periudhë e caktuar (për shembull, 180 ditë).

Pagesat e vonuara kanë qenë një problem shumëvjeçar për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme në Republikën e Maqedonisë së Veriut, veçanërisht ato të suksesshme. Sipas raportit për stabilitetin financiar të Bankës popullore, ditët mesatare për arkëtimin e kërkesave janë përmirësuar lehtë nga 118 ditë në vitin 2015 në 103 në vitin 2021. Faktoringu është në fazën fillestare dhe ofrohet nga Banka zhvillimore. Ligji për shoqëritë financiare përmban vetëm një përkufizim të përgjithshëm të faktoringut, në kuptimin e një aktiviteti financiar në të cilin, në bazë të një kontrate të lidhur me shkrim, shoqëria financiare (faktori) blen detyrimet e pamaturuara të një personi tjetër juridik vendor ose të huaj (kreditor), me ose pa regres. Përtej kësaj, nuk ka rregulla që janë specifike për vetë kontratën e faktoringut, respektivisht për përmbajtjen e tij të veçantë dhe sipas veçorive të veçanta juridike dhe ekonomike të tij.

Për sa i përket rregullimit të lizingut, teksti ligjor është jotransparent për shkak të ndryshimeve dhe plotësimeve të shumta. Ka edhe paqartësi të theksuara lidhur me përfshirjen e të ashtuquajturës lizing operativ, i cila kuptohet ndryshe në praktikën krahasuese. Në këtë kuptim, i rëndësishëm për NVM është i ashtuquajturi lizing financiar, dhe rrjedhimisht reformat duhet të fokusohen në këtë drejtim. Teksti ligjor nuk ka mekanizma adekuat mbrojtës për përdoruesit e lizingut financiar, veçanërisht në rastet e vonesës së pagesës së kompenzimit për lizing. Së fundi, e gjithë kjo rezulton me pasoja shtesë negative në nivelin e përdorimit të lizingut.

Financimi grupor ("crowdfunding") është praktika e financimit të një sipërmarrjeje afariste ose projekti i investimit duke mbledhur shuma të vogla nga një numër i madh njerëzish. Financimi grupor bashkon kompanitë që synojnë të mobilizojnë mjete dhe investitorë që kërkojnë mundësi për të investuar në kompani të fazës së hershme. Përdorues të mundshëm të kësaj platforme janë personat juridik që nuk janë themeluar si shoqëri aksionare, por si shoqëri me përgjegjësi të kufizuar (SHPK) ose shoqëri me përgjegjësi të kufizuar me një person (SHPKNJP). Vendosja e këtij lloji të instrumentit do të kërkojë ndihmë teknike për të vlerësuar rregullativën ekzistuese nëse është në favor të konceptit të investimit në grup dhe përgatitjes së një kornize të mundshme ligjore dhe kërkesave organizative për vendosjen e këtij koncepti.

3.4.3. Fondet inovative të garancisë

Fondet e garancisë janë një instrument financiar tradicional, por me shfrytëzim të pamjaftueshëm dhe potencial shumë të madh. Sfida kryesore është përforcimi i fondeve

ekzistuese dhe futja e fondeve të reja të garancisë në kuadër të Bankës për zhvillim, thjeshtimi i procedurave dhe informimi gjithëpërfshirës i sektorit privat. Në të njëjtën kohë, pritet bashkëpunim i ngushtë me bankat komerciale në fushën e përmirësimit të dizajnit, strukturës dhe kushteve të përdorimit të fondeve të garancisë. Modispisponimi i deritashëm i bankave për të ofruar linja të kredisë për huamarrësit me në rrezik ose pa siguruar kolateral përkatës është një "porosi" e nxjerrë nga plasmanet e rrezikshme kreditore të bëra në të kaluarën. Megjithatë, duke përdorur fondin e garancisë, mund të garantohet një pjesë e kryegjësë themelore (madje deri në 80%), gjë që ul ndjeshëm rrezikun për bankat.

Fondi ekzistues i garancisë në Bankën e zhvillimit garanton kredi deri në 500 mijë euro për ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme (NMVM), si dhe tregtarët e mëdhenj, të ardhurat e të cilëve në bazë të eksporteve përbëjnë të paktën 30% në të ardhurat e përgjithshme të realizuara. Garancitë garantojnë për kryegjënë themelore të kredive të reja të miratuara për mjetet rrjedhëse dhe themelore të dhëna nga bankat dhe kursimoret drejtë sektorit privat.[5] Garancitë për NMVM garantojnë kredi nga 300.000 deri në 30.750.000 denarë, me afat të shlyerjes prej 1 deri në 8 vjet me grejs periudhë deri në 1 vit për mjetet themelore, dhe me afat të shlyerjes prej 1 deri në 3 vjet me grejs periudhë deri në 1 vit për mjetet rrjedhëse. Vlera e garancive është deri në 80% të kredive për mjetet rrjedhëse dhe deri në 50% të kredive për mjetet themelore. Për garancitë individuale që lidhen me tregtarët e mëdhenj, të ardhurat e të cilëve nga eksportet përbëjnë të paktën 30% të vlerës të përgjithshme të të ardhurave të realizuara, garantohet maksimum 50% e kryegjësë themelore të kredisë.

Në dy dekadat e ardhshme, ekziston një potencial i madh për të pasuruar ofertën e fondeve të garancisë. Duke ndjekur shembullin e Fondit evropian të garancisë, duhet të dallohen disa nënprodukte ose segmente që lidhen me zhvillimin e qëndrueshëm:

- Garancitë për përmirësimin e konkurrencës të NVM (kushte më të mira, periudha më e gjatë e shlyerjes, vlera më e ulët e pranueshme e hipotekës, rikapitalizimi, etj.)
- Garancitë për qëndrueshmëri, e cila do të mbështeste tranzicionin e gjelbër dhe të qëndrueshëm të NVM në përputhje me Taksonominë e BE-së për investime të qëndrueshme
- Garanca për inovacion dhe digjitalizim, dhe atë:
    - për inovacion: produkte, procese, shërbime të përmirësuara ndjeshëm, investime në të drejta të reja të pronësisë intelektuale ose një qasje e re organizative, me fokus në ndërmarrjet me rritje të shpejtë ose ndërmarrjet e fokusuara në hulumtimin dhe zhvillimin
    - për digjitalizim: digjitalizimi i modeleve të biznesit, menaxhimi i zinxhirit të furnizimit, menaxhimi i marrëdhënieve me klientët (customer relations managament), zhvillimi i biznesit, siguria kibernetike, trajnimi, mbindërtimi dhe të tjera.
- Garanci për mbështetjen e kulturës dhe industrive krijuese
- Garanci për ndërmarrjet mikro dhe ndërmarrjet sociale

[5]Për të bashkëpunuar me Fondin e garancisë, bankat dhe kursimoret duhet të kenë përshtatshmëri të kapitalit të paktën 12%, një rezultat financiar pozitiv në vitin e fundit dhe një portofolio kreditore prej të cilës të paktën 70% klasifikohet në kategorinë A dhe B.

    - mikrofinancimi: për të siguruar punësim të qëndrueshëm dhe përfshirje sociale, veçanërisht për grupet e rrezikuara
    - ndërmarrjet sociale: për të mbështetur pjesëmarrjen aktive në tregun e punës dhe krijimin e vendeve të punës të ndërmarrjeve që rrisin gjithëpërfshirjen.
- Garanci për mbindërtimin e aftësive dhe arsimit, kryesisht për financimin e studentëve, nxënësve, ndërmarrjeve që investojnë në aftësi të reja; dhënës të shërbimeve arsimore për t'iu përgjigjur më mirë nevojave për aftësi të reja.

Zhvillimi i fondeve të reja të garancisë do të çojë në rritjen e financimit privat, i cili është gjithashtu një prioritet në BE, si dhe në një aktivitet më të madh kreditor të bankave.

Me anëtarësimin e mundshëm në BE, subjektet vendore të biznesit dhe individët gjithashtu mund të aplikojnë drejtpërdrejtë për përdorimin e mjeteve nga Fondi evropian i garancisë.

3.4.4. Produkte dhe shërbime inovative bankare

Sektori bankar është gjithnjë e më i vetëdijshëm për trendin e ri të kreditimit në përputhje me zhvillimin e qëndrueshëm (SDG lending) Zgjerimi i ofertës së produkteve dhe shërbimeve bankare është pasqyruar në produktet bankare të reja të plasuara (grafiku nr. 14), të tilla si kreditë e dedikuara për:

- mbështetje e startapeve me grant nga FITR (ФИТР)
- efikasiteti energjetik dhe eko-shtëpitë (shtëpitë e gjelbra)
- prodhimi nga burimet e ripërtërishme të energjisë
- prodhimi organik
- rritja e konkurrencës për NVM.

Banka në shërbim të Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm duhet të inkurajohet më fortë. Banka qendrore mund të imponojë detyrimin për riklasifikimin e portofolis të kredisë sipas fushës të kredive të miratuara. Kështu, do të fitohet një pasqyrë më e madhe se cilat banka komerciale janë më aktive në mbështetjen e zhvillimit të qëndrueshëm, gjë që duhet interpretuar si përgjegjësi më e madhe shoqërore dhe kapitalizim i mundshëm më i madh në treg.

Grafiku nr. 12. Produkte të reja bankare

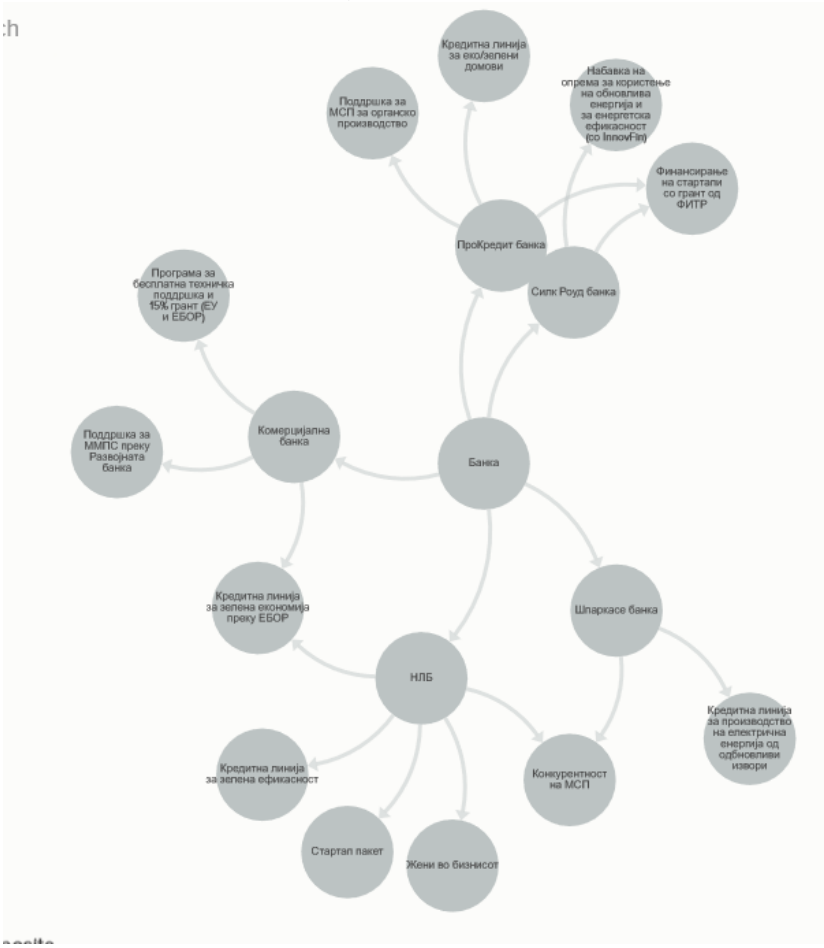

Sipas Federatës evropiane të bankave (2021), bankat evropiane kanë kredituar më së shumti projekte që synojnë objektivin e tetë të zhvillimit të qëndrueshëm *punë me dinjitet dhe rritje ekonomike* (83%), përkatësisht për promovimin e depozitave të kursimeve, rritjen e edukimit financiar, nxitjen e sipërmarrjes dhe zhvillimin e NVM dhe drejtë *objektivit të trembëdhjetë për veprimin klimatik* (75%), respektivisht një përqindje më e madhe e kredive që mbështesin Agjendën e gjelbërt, si dhe zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike (Grafiku nr. 15).

Nëpërmjet rregullimit të sektorit bankar, mund të vendoset detyrimi për raportimin (klasifikimin) e një pjese të portofolis të kredisë së bankave komerciale sipas Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm. Gjithashtu, vetë bankat komerciale duhet të përpiqen për të futur produkte inovative kreditore, veçanërisht në fushën e kreditimit të projekteve në fushat prioritare të zhvillimit të qëndrueshëm. Për të mos pritur shumë, Banka popullore mund të prezantojë edhe një shpërblim vjetor për produkte kreditore inovative në funksion të zhvillimit të qëndrueshëm.

Grafiku nr. 13. Lidhja e aktiviteteve kreditore të bankave evropiane me Objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm (2030)

Burimi: European Banking Federation (2021).

3.4.5. Qasjet inovative në bursë

Bursat, si tregje të organizuara të letrave me vlerë afatgjate, mund të ndihmojnë në financimin e zhvillimit të qëndrueshëm, nëpërmjet një qasjeje të veçantë inovative ndaj shoqërive aksionare të listuara. Në atë drejtim është edhe Iniciativa e qëndrueshme e bursave (Sustainable Stock Exchange Initiative). Rreth 66% e 120 bursave të përfshira në këtë iniciativë kanë lëshuar tashmë Udhëzime për raportim për objektivat e mbrojtjes së mjedisit jetësor, sferës sociale dhe menaxhimit (ESG financing). Kompanitë e listuara që investojnë në zhvillimin e qëndrueshëm kanë detyrime të veçanta për raportim (një raport i veçantë mbi Objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm ose pjesë përbërëse e raportit vjetor), i cili pritet të ketë një ndikim pozitiv në kapitalizimin e tyre të tregut. Një partner i rëndësishëm zhvillimor ndërkombëtar në këtë fushë është Banka evropiane për rindërtim dhe zhvillim (BERZH), e cila mbështet procesin. Aktivitetet e këtij plani janë ende në një fazë fillestare.

3.4.6. Rregullim inovativ bankar

Banka qendrore evropiane (BQE) tashmë po integron rreziqet klimatike në politikën monetare. Ideja është që nëpërmjet rregullimit bankar, të inkurajohen bankat komerciale të

ristrukturojnë portofolin e tyre të kredisë drejtë projekteve në fushat prioritare të zhvillimit të qëndrueshëm. Instrumentet që do të përdorë BQE janë:

(1) prioriteti i shlyerjes së fletëobligacioneve korporative nga kompanitë që kanë një qëndrim të përgjegjshëm ndaj zhvillimit të qëndrueshëm;

(2) kërkesa për kolateral më të lartë nga kompanitë që kanë një gjurmë më të fortë të karbonit;

(3) pranimi i vetëm mjeteve të tregut dhe kërkesave kreditore nga kompanitë dhe debitorët që janë në përputhje me Direktivën për raportim për qëndrueshmëri korporative (CSRD) si kolateral në operacionet kreditore të eurosistemit.

Vetëdija e bankave komerciale është ngritur edhe përmes të ashtuquajturit testimi i stresit i ndryshimeve klimatike, për të vlerësuar ekspozimin e tyre ndaj rreziqeve dhe rezistencën ndaj ndryshimeve klimatike.

Opsioni që po debatohet në mjedisin akademik është futja e certifikatave për huadhënie (lending certificates) për Objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm. Respektivisht, bankat qendrore do të përcaktojnë një përqindje të detyrueshme për kreditimin e sektorëve prioritar për sektorin bankar (p.sh., bujqësia e qëndrueshme, arsimi dhe mjedisi jetësor). Për shembull, një minimum prej 10% të portofolios të kredisë duhet të ndahet për hua për të mbështetur projektet e mbrojtjes së mjedisit jetësor. Në këtë mënyrë, bankat komerciale do të ishin më të përgjegjshme ndaj Tranzicionit të gjelbër dhe Agjendës së gjelbër. Nëse një bankë është nën minimumin e vendosur për kreditimin e zhvillimit të qëndrueshëm, ajo mund të blejë një certifikatë të kredisë nga një bankë tjetër që ka tejkaluar tashmë minimumin e kërkuar dhe mund të tregtojë me tepricën.

Përndryshe, synimi mund të vendosë një kufi (tavan) në financimin e të ashtuquajturve mjete "kafe", respektivisht projekte investimi që nuk i kushtojnë rëndësi ndotjes). Dhe në këtë mënyrë, bankat do të ulnin gjurmën e karbonit të portofolios të tyre të kredisë.

Në këtë drejtim, dhe Banka popullore ka futur ndryshimet klimatike dhe sjelljen e përgjegjshme ekologjike të bankave në rregullativën e akteve nënligjore në fushën e kreditimit. Në shtator të vitit 2022, Banka popullore miratoi vendimin për ndryshimet në instrumentin për rezervë të detyrueshme, nëpërmjet të cilit inkurajohet kreditimi i projekteve që lidhen me prodhimin vendor të energjisë elektrike nga burimet e ripërtërishme. Në tremujorin e tretë të vitit 2022, ishte rritur pjesëmarrja e kredive “të gjelbërta” në kreditë e përgjithshme nga 2,7% në 3,1%, nivel ky ende jashtëzakonisht i ulët dhe që duhet të rritet ende.

3.4.7. Inovacione në tërheqjen e IHD

Parimi i një qasjeje jo të synuar ("çdo euro është e mirëpritur") ndaj investimeve të huaja direkte duhet të rivlerësohet. Ekziston mundësia për një qasje të synuar, e cila do të ofrojë trajtim më të volitshëm dhe stimuj më të mëdhenj për investitorët e huaj, të cilët do të investojnë në fushat prioritare të zhvillimit të qëndrueshëm. Një mangësi serioze e politikës së IHD-ve është mungesa e një analize të plotë të pavarur të shpenzimeve dhe përfitimeve nga IHD-deri më sot. Ai duhet të përfshijë ndihmën shtetërore të dhënë (përjashtimet tatimore dhe subvencionet), përfitimet në formën e punësimit të ri dhe vlerës së re të shtuar, si dhe ndikimin mjedisor të IHD-

ve. Analiza duhet të jetë pjesë e monitorimit dhe vlerësimit të vazhdueshëm të efekteve të IHD-ve.

Një qasje e mundshme për synimin më të mirë të IHD-ve është "gjelbërimi" i tyre, respektivisht koncepti i IHD-ve të gjelbërta. IHD-të e gjelbërta luajnë një rol pozitiv në arritjen e të gjithë 17 Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm, por ato kanë ndikimin më të madh në objektivin e tetë "punë e denjë dhe rritje ekonomike" dhe objektivin e nëntë "industri, inovacion dhe infrastrukturë". Sipas teorisë së vetëdijësimit mjedisor ("Pollution Halo Effect Theory"), IHD-të mund të sjellin tre efekte të volitshme në mjedisin jetësor: (1) transferimin e teknologjive të pastra, të cilat janë më efikase dhe më pak të dëmshme se teknologjitë vendore; (2) tejkalimi teknologjik, respektivisht transferimi i teknologjive që reduktojnë ndotjen dhe (3) efektet e përhapjes pozitive mbi firmat vendore nëpërmjet transferimit të praktikave më të mira në fushën e mbrojtjes së mjedisit jetësor (p.sh., Gallagher dhe Zarsky, 2007).

Ndër masat më të rëndësishme për tërheqjen e IHD-ve të gjelbërta janë:

- stimuj të synuar për IHD
    - tarifat e garantuara (feed-in tariff, FIT) janë një mjet për nxitjen e investimeve në burimet e ripërtërishme të energjisë, nëpërmjet kontratave afatgjata me çmime fikse më të larta se çmimet e tregut dhe qasje të garantuar në rrjetin elektrik;
    - certifikatat e energjisë së ripërtërishme janë një instrument i tregut për të inkurajuar prodhimin e energjisë nga energjia e ripërtërishme. Prodhimi i 1 MWh energji elektrike nga burimet e ripërtërishme të energjisë vërtetohet me një certifikatë, e cila mund të tregtohet, respektivisht t'u shitet kompanive që ndotin tepër.

- tatimi më i favorshëm i energjisë së prodhuar nga burimet e ripërtërishme (kredi tatimore për të mbështetur inovacionin)

- mbështetje financiare (subvencione) për dekarbonizimin

- shpenzimet publike të synuara për hulumtimin dhe zhvillimin në teknologjitë e ripërtërishme (OECD, 2017).

Koncepti i "lakorës së buzëqeshur" (The Smiling Curve) tregon gjithashtu se synimi i investimeve në fazat fillestare dhe përfundimtare të zinxhirit të prodhimit shoqërohet me vlerën më të lartë të shtuar (Grafiku nr. 16. Për shembull, vlera e shtuar në IHD-ve e drejtuar në hulumtim dhe zhvillim ose marketing është mesatarisht më e lartë se vlera e shtuar e IHD-ve në prodhim ose industrinë e përpunimit.

Grafiku nr. 14. Koncepti i "lakores së buzëqeshur"

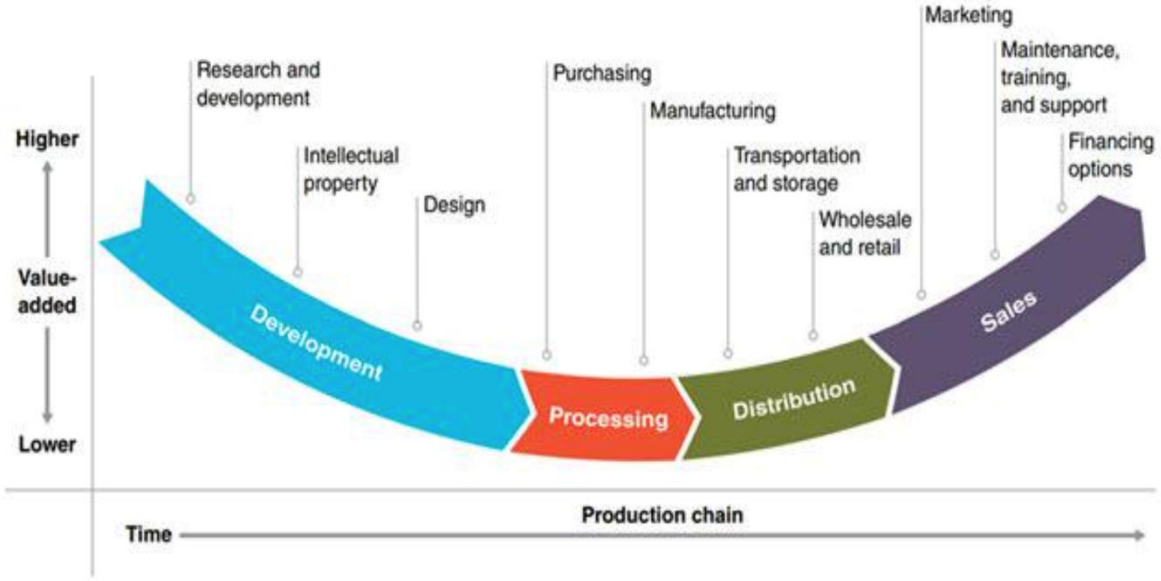

Burimi: Freudenberg (2020).

3.4.8. Përdorimi inovativ i financave të diasporës

Në varësi të qëllimit të specifikuar, financat e diasporës mund të ndahen në dy grupe: (1) remitancat në para, kryesisht të dedikuara për konsum personal, dhe (2) investimet e diasporës. Duke qenë se shuma vjetore e remitancave, mesatarisht, është rreth 16% e PBB-së, është e pashmangshme përshtypja se nuk u është kushtuar vëmendje e mjaftueshme nga politikëbërësit. Përfundimi i nënkuptuar është se për sa kohë ato shpenzohen në aktivitete ekonomike formale, efekti i tyre i volitshëm do të ndihet nëpërmjet rritjes së të ardhurave të familjes pranuese dhe nëpërmjet konsumit më të madh personal, respektivisht shitjes së mallrave dhe shërbimeve në tregun e brendshëm.

Fondi i kombeve të bashkuara për popullsinë (UNFPA, 2022) ka realizuar anketë për nevojat e Bankës popullore, qëllimi i së cilës është përcaktimi i kanaleve të arritjes dhe shpenzimit të remitancave nga jashtë në Republikën e Maqedonisë. Mostra përbëhet nga 2.000 ekonomi familjare, duke përfshirë pranuesit e remitancave nga jashtë. Hulumtimi tregon se shumica e remitancave pranohen përmes kanaleve joformale. Përveç kësaj, të anketuarit në përgjithësi i marrin mjetet disa herë në vit, zakonisht dy ose katër herë në vit. Shumica e të anketuarve kryesisht i marrin mjetet për plotësimin e nevojave aktuale të jetës dhe mobilimin e shtëpisë, ndërsa një pjesë më e vogël marrin mjete edhe për nevojat e organizimit të festave familjare dhe për investime në shtëpinë e ekonomisë familjare. Shumica e mjeteve shpenzohen brenda tre muajve nga pranimi i tyre. Sipas UNFPA (2022), këto gjetje sugjerojnë se megjithëse remitancat përfaqësojnë një potencial të pashfrytëzuar për financim inovativ, ekzistojnë më shumë barriera që duhen hequr.

Grafiku nr. 15. Financat e diasporës

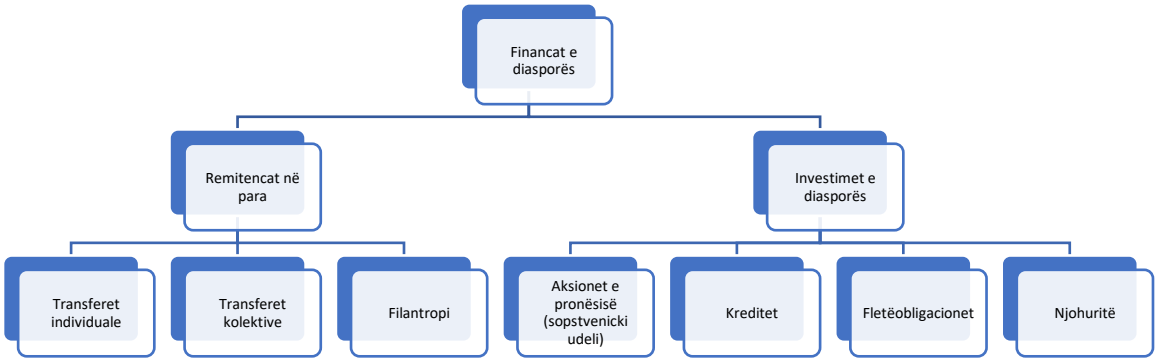

Burimi: Gelb et al. (2021).

Pjesët pronësore (investimet direkte dhe portfolio). Ka emigrantë që themeluan dhe udhëheqein me sukses një biznes në Republikën e Maqedonisë së Veriut (p.sh. "Taskforce BPO"). Mbështetja aktuale shtetërore për kompanitë e themeluara nga mërgimtarët është 15% e shpenzimeve të njohura të investimit, por jo më shumë se 1 milion euro.[6] Një opsion është rritja e mbështetjes shtetërore në 30%, por vendosja maksimale në 200.000 euro, për shembull, për të rritur përfshirjen e investitorëve potencial. Përcaktimi i përqindjeve të ndryshme të mbështetjes shtetërore për rajone të veçanta, sipas shkallës së zhvillimit ekonomik të tyre (PBB për banorë), është një mundësi tjetër për nxitjen e zhvillimit më të barabartë rajonal.

Kreditë. Edhe pse mërgimtarët investojnë në depozita, rritet fondi i disponueshëm i mjteve të huazuara në sektorin vendor financiar. Një opsion tjetër është që remitancat në para të dedikohen për kredi për sigurimin e banimit (remittance-linked housing loans). Për shembull, të ardhurat e remitancave do të përdoret për të shlyer këtë lloj të kredive bankare.

Fletëobligacione për diasporën. Duke i thirrur në ndjenjat patriotike, shumë qeveri dhe komuna lëshojnë fletëobligacione të specializuara të dedikuara për diasporën. Për të maksimizuar pjesëmarrjen dhe përgjigjen, zakonisht përcaktohet edhe dedikimi, domethënë përdorimi i të ardhurave nga fletëobligacionet. Për shembull, fletëobligacionet për diasporën për financimin e rindërtimit dhe modernizimit të rrugës rajonale Tetovë-Gostivar. Për shkak të momentit të ndjeshëm patriotik, norma e interesit të kuponit për këto fletëobligacione është zakonisht më e ulët se ajo e fletëobligacioneve tradicionale shtetërore me të njëjtin afat, me çrast zvogëlohen

[6] https://narodenglas.com/iselenicite-koi-sto-ke-investiraat-vo-firmi-i-rabotni-mesta-ke-dobijat-15-posto-drzavna-poddrska-bekteshi/

shpenzimet e qeverisë. Izraeli dhe India tashmë kanë një traditë të lëshimit të fletëobligacioneve për diasporën.[7]

Njohuri. Janë jashtëzakonisht të rëndësishme njohuritë (aftësitë) e diasporës. Një mërgimtar kosovar kthehet në vendlindjen e tij dhe themelon një kompani private Shkolla ndërkombëtare finlandeze, e cila ndjek praktikat dhe programet mësimore më të mira nga Finlanda.

3.4.9. Fletëobligacione inovative

Tregu i fletëobligacioneve inovative, të njohura gjithashtu si fletëobligacione për financimin e Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm, po zhvillohet shumë shpejt (Grafiku nr. 17), duke arritur rreth 2,9 trilionë dollarë amerikanë në fund të qershorit të vitit 2022 (Chong et al. 2022). Një karakteristikë e rëndësishme e zhvillimit të tregut inovativ të fletëobligacioneve është hyrja me vonesë e shteteve si emetues. Shumë shtete anëtare të Bashkimit Evropian (BE) janë zotuar të rrisin shpenzimet buxhetore për të përshpejtuar tranzicionin e gjelbërt dhe qëndrueshmërinë. Ky treg është nuk është i rregulluar mjaftueshëm; për shembull, rreth një e pesta e fletëobligacioneve të gjelbërta të korporatave vetëetiketohen si të gjelbërta nga emetuesi, pa ndonjë vlerësim të jashtëm.

Në dallim nga fletëobligacionet konvencionale, të ardhurat e të cilave përdoren për dedikime të përgjithshme, të ardhurat e këtyre fletëobligacioneve tematike (fletëobligacionet inovative; obligacionet "ndikuese") përdoren për të financuar projekte me ndikim në mjedisin jetësor, social ose qëndrueshmërinë (Grafiku nr. 18). Euroja dhe dollari janë monedhat kryesore botërore (rezervë) në të cilat janë të denominuara këto fletëobligacione. Fletëobligacionet inovative (tematike): (1) mund të sigurojnë shpenzime më të ulëta për financim (normë më të ulët të interesit) në krahasim me fletëobligacionet konvencionale; (2) tërheqin investitorë të përgjegjshëm shoqëror; (3) të paraqes në mënyrë më transparente përdorimin e mjeteve në fushat prioritare.

[7]Ish-kryeministrja izraelite Golda Meir iu drejtua emigrantëve me fjalët: “Ju keni një pjesë në çdo pikë uji që përdorim në vendin tonë, në çdo milje rrugë të ndërtuar, në çdo kilovat fuqi, në çdo fushë, në çdo fabrikë”.

Grafiku nr. 16. Rritja e tregut të fletobligacioneve të gjelbërta (2017-2022, në miliarda dollarë)

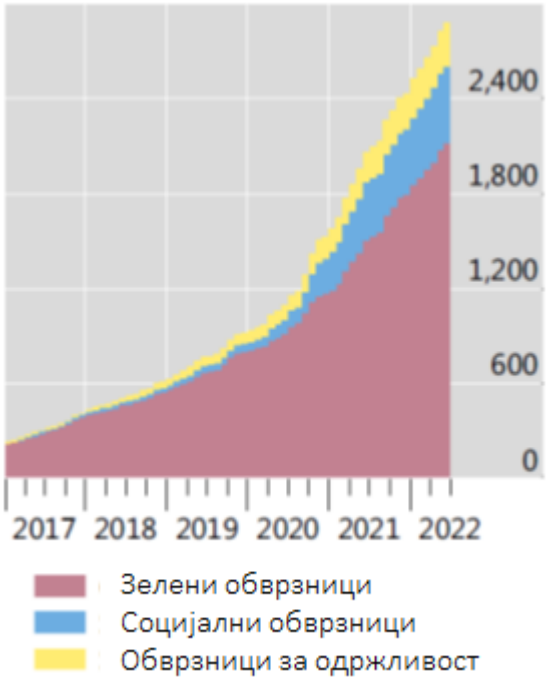

Grafiku nr. 17. Sektorë të ndryshëm në të cilët janë emetuar fletëobligacione të gjelbërta (2013-2021)

Pjesëmarrës të ndryshëm janë të përfshirë në hartimin dhe lançimin e fletëobligacioneve inovative:

- financierët: institucionet financiare ndërkombëtare (IFN); fondacionet; organizatat filantropike; qeveritë; organizatat jofitimprurëse; korporatat, fondet e investimeve.
- investitorët: fondacione ose filantrop; institucionet financiare multilaterale, bilaterale ose ndërqeveritare (IFN); ndikim mbi kompanitë investuese; bankat; fondet e investimeve; investitorët institucional
- ofruesit e shërbimeve: organizatat jofitimprurëse, organizatat ndërkombëtare, organizatat joqeveritare; organizatat zhvillimore, organizatat bamirëse etj.
- ndërmjetësues: Organizata këshilldhënëse ose kompani konsulente.
- ofruesit e ndihmës teknike: organizata konsulente, kompani ligjore, organizata think tank, universitete.
- vlerësuesit: Institutet hulumtuese, akademikët, kompanitë për shërbimet profesionale.

Suksesi i madh i fletëobligacioneve tematike është për shkak të fokusit në raportimin e ndikimit, rritjes së kërkesave për zbulim dhe rritje të transparencës. Ekzistojnë gjithashtu disa dëshmi se fletëobligacionet tematike ofrojnë shpenzime më të ulëta të financimit (norma pak më të ulëta të interesit) krahasuar me fletëobligacionet konvencionale (p.sh. Zerbib, 2016).

Ekzistojnë dy qasje për emetimin e fletëobligacioneve të gjelbërta, fletëobligacionet sociale dhe fletëobligacionet për qëndrueshmëri:

- (1) qasje ndaj përdorimit të të ardhurave, i cili kërkon që emetuesit të përdorin të ardhurat e fletëobligacioneve për të realizuar projekte të identifikuara më parë.

Përdorimi i të ardhurave është rreptësisht i kufizuar për qëllime dhe projekte specifike.

- (2) qasje e bazuar në performancë, e cila përfshin indikatorët kryesorë të performancës për të vlerësuar ndikimin, në një datë kritike të caktuar.

Fletëobligacionet e gjelbërta

Fletëobligacionet e gjelbërta ofrohen për të inkurajuar projekte që mbështesin Agjendën e gjelbër dhe tranzicionin e gjelbërt.

Zonat e pranueshme për emetimin e fletëobligacioneve të gjelbërta përfshijnë:

- Burimet e ripërtërishme të energjisë (duke përfshirë prodhimin, transmetimin, pajisjet dhe produktet);
- Efikasiteti energjetik (si në ndërtesat e reja ose të rinovuara, ruajtja e energjisë, ngrohja qendrore, rrjetet inteligjente, pajisjet dhe produktet);
- Parandalimi dhe kontrolli i ndotjes (duke përfshirë reduktimin e emetimeve në ajër, kontrollin e gazrave serrë, sanimin e tokës, parandalimin e mbeturinave, reduktimin e mbetjeve, riciklimin e mbeturinave dhe energji/emetim efikas i mbeturinave në energji);
- Menaxhimi ekologjikisht i qëndrueshëm i burimeve natyrore të gjalla dhe përdorimi i tokës (duke përfshirë bujqësinë ekologjikisht të qëndrueshme; blegtorinë ekologjikisht të qëndrueshme; inputet e fermave klimatike të zgjuara, si mbrojtja biologjike e të korrave ose sistemi i ujitjes me pika; peshkimi dhe akuakultura ekologjikisht e qëndrueshme; pylltaria ekologjikisht e qëndrueshme, duke përfshirë pyllëzimin ose pyllëzimin dhe ruajtjen ose restaurimin e peizazheve natyrore)
- Ruajtja e biodiversitetit tokësor dhe ujor (duke përfshirë mbrojtjen e zonave bregdetare, liqenore dhe ujëmbledhëse)
- Transporti i pastër (si transporti elektrik, hibrid, publik, hekurudhor, pa motor, transporti multimodal, infrastruktura për automjetet me energji të pastër dhe reduktimi i emetimeve të dëmshme)

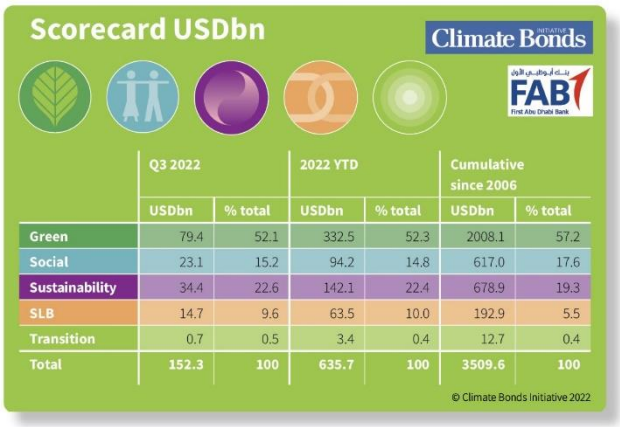

	Q3 2022		2022 YTD		Cumulative since 2006	
	USDbn	% total	USDbn	% total	USDbn	% total
Green	79.4	52.1	332.5	52.3	2008.1	57.2
Social	23.1	15.2	94.2	14.8	617.0	17.6
Sustainability	34.4	22.6	142.1	22.4	678.9	19.3
SLB	14.7	9.6	63.5	10.0	192.9	5.5
Transition	0.7	0.5	3.4	0.4	12.7	0.4
Total	152.3	100	635.7	100	3509.6	100

© Climate Bonds Initiative 2022

- Menaxhimi i qëndrueshëm i ujit dhe ujërave të zeza (duke përfshirë infrastrukturën e qëndrueshme të ujit të pastër dhe/ose të pijshëm, trajtimin e ujërave të zeza, sistemet e qëndrueshme urbane të kullimit dhe forma të tjera të zbutjes nga përmbytjet);
- Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike (duke përfshirë përpjekjet për ta bërë infrastrukturën më rezistente ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike, si dhe sistemet e mbështetjes së informacionit si vëzhgimi i klimës dhe sistemet e paralajmërimit të hershëm);

- Produktet, teknologjitë e prodhimit dhe proceset e përshtatura me ekonominë qarkulluese (të tilla si dizajnimi dhe prezantimi i materialeve, komponentëve dhe produkteve të ripërdorshme, të ricikluesshme dhe të ripërtërishme; mjete dhe shërbime rrethore); dhe/ose produkte të certifikuara eko-efikase
- ndërtesa të gjelbërta, të cilat plotësojnë standardet ose certifikatat e performancës ekologjike rajonale, nacionale ose të njohura ndërkombëtarisht."

Llojet e emetuesve përfshijnë firmat (korporatat), ndërmarrjet komunale, komunat, emetuesit sovranë (qeveritë) dhe institucionet e zhvillimit multilateral.

Tabela 5. Shembuj të fletëobligacioneve të gjelbërta

Lloji i fletëoblacionit	Përshkrim i shkurtër
Fletëobligacioni i gjelbërt shtetëror	Fletëobligacionet e para të gjelbërta sovrane u emetuan nga Polonia dhe Franca që në fillim të vitit 2017. Në tetor të vitit 2017, Fixhi emetoi fletëobligacionin e parë sovran të gjelbër nga një vend në zhvillim, duke mbledhur 100 milionë dollarë të Fixhit, që është ekuivalente me rreth 50 milionë dollarë.
Fletëobligacioni i gjelbërt i ndërmarrjes komunale	Në maj të vitit 2021, Drejtoria pakistaneze e zhvillimit të ekonomisë së ujërave dhe energjisë elektrike ka lëshuar një fletëobligacion të gjelbërt prej 500 milionë dollarësh amerikan për të financuar një projekt hidroelektrik. Fletëobligacioni dhjetëvjeçar ka një normë interesi prej 7,5% në vit dhe arrin në vitin 2031.
Fletëobligacioni i korporatës	CTP BV Group, një nga pesë kompanitë më të mëdha evropiane të logjistikës në tregun e patundshmërive dhe kompania më e madhe e logjistikës në Evropën Qëndrore dhe Lindore, me seli në Republikën Çeke, emetoi me sukses fletëobligacionin e parë të gjelbërt në vlerë prej 650 milionë euro në 1 tetor të vitit 2020.

Fletëobligacionet sociale

Fletëobligacionet sociale (fletëobligacionet me ndikim social; fletëobligacionet e përfitimeve sociale ose dedikimi social) janë dizajnuar për t'iu përgjigjur një përfshirje të gjerë të nevojave sociale. Roli i tyre është të sigurojnë kapital për projektet që kontribuojnë në përparimin dhe fuqizimin socio-ekonomik - të tilla si: infrastruktura themelore (p.sh. ujë të pijshëm të pastër, kanalizim, transport, energji); qasje në shërbimet themelore (p.sh., shëndetësi, arsim dhe trajnim profesional, kujdes shëndetësor, financim dhe shërbimet financiare); ndarja e banesave sociale; krijimi i vendeve të punës dhe programet e krijuara për të parandaluar dhe/ose reduktuar papunësinë që rrjedh nga rëniet ekonomike, duke përfshirë efektin e mundshëm të financimit të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme dhe mikrofinancimi; siguria ushqimore dhe sistemet e qëndrueshme të ushqimit (p.sh. qasja fizike, sociale dhe ekonomike në ushqim të sigurt dhe të mjaftueshëm që plotëson nevojat dhe kërkesat dietike; praktika bujqësore fleksibile; reduktimi i humbjeve dhe mbetjeve ushqimore; dhe produktiviteti i përmirësuar i prodhuesve të vegjël); progresi dhe fuqizimi socio-ekonomik (p.sh. qasje e barabartë dhe kontrolli mbi mjetet, shërbimet, resurset dhe mundësitë; pjesëmarrja dhe integrimi i barabartë në treg dhe shoqëri, duke përfshirë reduktimin e pabarazisë në të ardhura). Emetimet ekzistuese të fletëobligacioneve sociale variojnë nga 300 milion euro deri në 1 miliard.

Kur investitorët ofrojnë paraprakisht mjete për ofruesit e shërbimeve, në varësi të arritjes së qëllimeve të dëshiruara sociale, fletëobligacionet sociale quhen gjithashtu edhe si fletëobligacione me ndikim social ose fletëobligacione për pagesë sipas performancës. Ofruesit e

shërbimeve u kthejnë investitorëve kryegjënë e tyre themelore dhe kthimin e investimit sipas marrëveshjes. Fletëobligacionet për ndikim shpesh përfshijnë edhe disa lojtarë të tjerë kryesorë, siç janë vlerësuesit. Për shkak se është jashtë ofruesit të shërbimit, ajo ose ai kontrollon ose vlerëson nëse janë arritur rezultatet sipas marrëveshjes.

Fletëobligacionet gjinore

Një lloj i veçantë i lidhjes shoqërore është lidhja e lidhur me gjininë, e njohur gjithashtu si një lidhje e fokusuar në gjini, ose thjeshtë, një lidhje gjinore. Qëllimi i tij i përgjithshëm është të zvogëlojë pabarazinë gjinore dhe të mbështesë pjesëmarrjen e grave në jetën ekonomike. Ekzistojnë disa lloje të fletëobligacioneve gjinore, për të cilat (1) qëllimi i vetëm mund të jetë promovimi i barazisë gjinore; (2) fletëobligacionet për të cilat promovimi i barazisë gjinore është synim së bashku me synimet e tjera të zhvillimit të qëndrueshëm; (3) fletëobligacion i qëndrueshëm, për të cilën avancimi i barazisë gjinore është një qëllim bashkë me qyllimet tjera; (4) Fletëobligacioni që lidhet me qëllimet me synimet e performancës që lidhen me barazinë gjinore.[8]

Banka interamerikane për zhvillim (IADB) dhe Fondet për zhvillim rural (Fideicomisos Instituidos en Relación a la Agricultura, ose FIRA) lëshuan në Meksikë në tetor të vitit 2020 fletëobligacionin e parë social gjinor me vlerë 2,5 miliardë pesos meksikane (afërsisht 122 milionë dollarë amerikanë) me afat të maturimit prej tre vjetësh në Meksikë. Fletëobligacioni financon projekte që synojnë promovimin e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave, duke ndihmuar kështu në avancimin e Objektivit nr. 5 të Kombeve të Bashkuara, "Barazia Gjinore". Të ardhurat nga emetimi përdoren për (ri)financimin e projekteve të drejtuara nga gratë në sektorët e bujqësisë, peshkimit, pylltarisë, sektori bujqësor-ushqimor dhe rural në tre kategori: (i) përfshirje financiare, të synuara drejtë huamarrësve të rinj; (ii) fuqia punëtore dhe iniciativat prodhuese, për të siguruar financimin e mjeteve qarkulluese për projekte produktive; dhe (iii) sipërmarrje, për të siguruar financim afatgjatë për investime kapitale në infrastrukturën prodhuese.

Banka aziatike për zhvillim (ADB) më 9 shkurt të vitit 2021 mblodhi rreth 20 milionë dollarë amerikan nga fletëobligacioni i parë gjinor i lëshuar në Kazakistan. Të ardhurat nga fletëobligacionet financojnë Projektin për avancimin e barazisë gjinore në financimin e banimit. Fletëobligacioni paguan një normë interesi të kuponit gjashtëmujor prej 10,15% dhe ka një afat të maturimit 10 vjet, respektivisht data e maturimit është në dhjetor të vitit 2030.

Më 23 shkurt të vitit 2022, Banka aziatike për zhvillim lëshoi fletëobligacionin e dytë gjinor në Kazakistan në shumën prej rreth 32 milionë dollar amerikan me një interes kuponi prej 11%. Fletëobligacioni maturohet në dhjetor të vitit 2030. Të ardhurat pritet të shfrytëzohen për zgjerimin e operacioneve kreditore të Kursimores për banim dhe ndërtimtari në Kazakstan, e cila në këtë mënyrë do të sigurojë huamarrje hipotekare për banim për gratë (huamarrësit) në zonat kryesisht rurale.

Fletëobligacione për qëndrueshmëri

[8]Në 16 nëntor të vitit 2021, Shoqata ndërkombëtare e tregjeve të kapitalit ("ICMA"), së bashku me Korporatën financiare ndërkombëtare dhe UN Women, publikuan doracakun mbi emetimin e fletëobligacioneve gjinore: *Bonds to Bridge the Gender Gap: A Practitioner's Guide to Using Sustainable Debt for Gender Equality*.

Fletëobligacionet për qëndrueshmëri (fletëobligacionet e "qëndrueshme"; fletëobligacionet e lidhura me qëndrueshmërinë; fletëobligacionet zhvillimore; fletëobligacionet me ndikim zhvillimor) janë instrumente financiare me synime të përkufizuara paraprakisht për Objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm, të cilat emetuesi duhet t'i arrijë deri në një datë të caktuar kritike ("datë kritike mepreminë e mundshme ndëshkuese"). Nëse objektivat nuk përmbushen, emetuesi është i detyruar të bëjë paguesë të "premisë ndëshkuese ". Ky mekanizëm mungon në fletëobligacionet konvencionale të gjelbërta. Norma e interesit të kuponit rritet me disa pikë përqindje ndëshkuese (p.sh. 0,5 pikë përqindje mbi normën e interesit të kuponit).

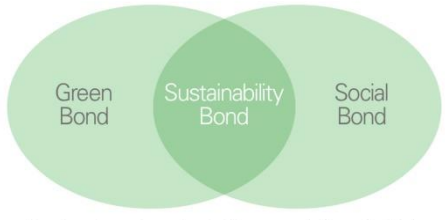

Fletëobligacionet për përballjen me katastrofat (fletëobligacionet "Kat")

Humbjet ekonomike globale nga katastrofat natyrore (fatkeqësitë elementare) vlerësohen në mbi 300 miliard dollar amerikan në vit, nga të cilat 75% i atribuohen ngjarjeve ekstreme të motit. Gjithashtu, katastrofat detyrojnë rreth 26 milionë njerëz të zbresin nën pragun e varfërisë çdo vit, duke e bërë këtë një sfidë kryesore të zhvillimit. Në fletëobligacionin për përballjen me katastrofat (CAT bond) është një instrument borxhi me të ardhura të larta i dizajnuar për të mbledhur para për kompanitë e sigurimeve në rast të një fatkeqësie natyrore.

Fletëobligacionet e indeksuara për inflacionin

Për të siguruar mbrojtje kundër humbjes së fuqisë blerëse, veçanërisht gjatë periudhave të rritjes së normës së inflacionit, disa qeveri emetojnë gjithashtu fletëobligacione të indeksuara për inflacionin.

Fletëobligacionet e indeksuara për PBB

Fletëobligacionet e lidhura me PBB-në ose fletëobligacionet e indeksuara me rritjen ekonomike (Growth-Indexed Bonds, GIB) lidhin shlyerjet e fletëobligacioneve shtetërore me normën e rritjes ekonomike të vendit emetues. Ato janë të fokusuara në dimensionin ekonomik të financimit të qëndrueshëm dhe synojnë të reduktojnë prociklikitetin e politikës fiskale dhe mundësinë për paraqitjen e krizave të borxhit (Chamon dhe Mauro, 2006).

3.4.10. Financa inovative lokale

Arkëtimi më i mirë e të ardhurave personale është një instrument financiar tradicional, i cili ka një potencial shumë të madh të papërdorur në nivel lokal. Qasjet inovative në këtë pjesë konsistojnë në përditësimin e bazave të të dhënave për përfshirjen dhe vlerën reale (të tregut) të pronës të patundshme në territorin e komunave, një pasqyrë më realiste të marrëveshjes tatimore për tatimin mbi pronën e fletëobligacioneve etj.

Ka edhe qasje inovative në diazajnimin e transfereve nga buxheti qendror drejtë NJQV-ve, nëpërmjet udhëzimit të tyre në: (1) barazimin e përforcuartë pabarazive fiskale lokale (enhanced equilization); (2) përmes komponentës së tyre motivuese (grantet për sukses) në bazë të arkëtimit të përmirësuar të të ardhurave personale ose (3) rritjes së fuqisë diskrecionale në shpenzimin e mjeteve (shpërndarja e lirë e shpenzimeve në kuadër të bllok dotacionit për një kompetencë të caktuar).

Ekzistojnë gjithashtu disa mjete inovative për të forcuar financat lokale përmes ngarkimit me borxh për qëllime të përgjithshme, për të financuar projekte konkrete ose për të reduktuar detyrimet komunale dhe detyrimet e ndërmarrjeve publike lokale.

Fletëobligacioni komunal

Fletëobligacioni komunal është një nga modalitetet për ngarkimin me borxh afatgjatë të komunave. Shuma e tij duhet të jetë në përputhje me kufijtë e ngarkimit me borxh. Procedura e lëshimit është e rregulluar dhe varet nga pëlqimi paraprak i Ministrisë së financave dhe Komisionit të letrave me vlerë. Të ardhurat nga fletëobligacionet komunale mund të përdoren për dedikime të përgjithshme ose për shpenzime kapitale konkrete (investimet lokale).

Fletëobligacion komunal pa interes

Fletëobligacioni komunal pa interes është një instrument financiar, i cili sipas Ligjit për ndryshimet dhe plotësimet e Ligjit për financimin e NJQV-ve (173/2022, datë 1.08.2022) mund të lëshohet nga komuna për një blerës të njohur - Ministria e financave. Afati i maturimit është maksimumi dhjetë vjet, ku komuna ka detyrimin të paguajë çdo vit këste të barabarta vjetore në llogarinë e Ministrisë së financave. Fletëbligacioni komunal pa interes lëshohet sipas një prospekti të përgatitur më parë dhe një akti për miratimin e emetimit të letrave me vlerë nga Komisioni i letrave me vlerë.

Fletëobligacioni strukturor komunal

Fletëobligacioni strukturor komunal është një instrument, i cili përfshin emetimin e një obligacioni strukturor nga ana e Ministrisë së financave me kërkesë të komunës. Afati i maturimit është maksimumi dhjetë vjet, ku komuna ka detyrimin të paguajë çdo vit këste të barabarta vjetore në llogarinë e Ministrisë së financave.

3.4.11.Partneritete inovative publike private

Partneritetet publike private (PPP) kanë potencialin për të përshpejtuar tranzicionin drejtë një ekonomie të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse. Edhe pse është e qartë përshtypja se ende nuk kanë ardhur në jetë PPP-të tradicionale në praktikën maqedonase dhe se potenciali i tyre mbetet pothuajse i pashfrytëzuar, ne do t'i referohemi shkurtimisht modeleve inovative të PPP-ve. PPP-të kanë një potencial tepër të fuqishëm, i cili mund të shfrytëzohet në një mjedis të qeverisjes së mirë dhe kapaciteteve të kënaqshme institucionale. Kjo është veçanërisht e vërtetë për investimet e mëdha, për shembull, në fushën e energjisë ose shëndetësisë, ku mobilizimi i kapitalit privat mund të përshpejtojë procesin e modernizimit ose mbindërtimi të infrastrukturës. Kundërshtarët e PPP zakonisht theksojnë shpeshtësinë e praktikave korruptive, kapacitetin e

kufizuar administrativ për të vlerësuar interesin financiar të shtetit, kapacitetin e kufizuar për të ndjekur gjenerimin e të ardhurave, etj.

Paneli nr. 2. Rreziqet që lidhen me partneritetin publik-privat

Në raportin e saj tematik nga auditimi i PPP-ve në të gjithë Bashkimin Evropian, Gjykata Evropiane e revizorëve doli me një studim që tregon rreziqet që lidhen me këtë lloj të financimit. Disa nga gjetjet janë rradhitur në vazhdim: "PPP-të rrisin rrezikun e konkurrencës së pamjaftueshme dhe kështu i vendosin institucionet kontraktuese në një pozitë më të dobët negociuese. Shumica e PPP-ve që ishin lëndë e revizionit tregojnë joefikasitet të konsiderueshëm në formë të vonesave gjatë ndërtimit dhe tejkalimeve të mëdha të shpenzimeve. Analizat e PPP bazohen në skenarë tepër optimist në lidhje me kërkesën e ardhshme dhe përdorimin e infrastrukturës së planifikuar, duke rezultuar në norma të shfrytëzimit të projektit deri në 69% (për TIK) dhe 35% (për autostrada) nën shumat e parashikuara" (Gjykata Evropiane e revizorëve, 2018).

PPP-të tradicionale (PPPt) mundësojnë që një palë kontraktuese private të sigurojë një mall ose shërbim (me shpesh infrastrukturë publike) në bazë të një kontrate afatgjate me sektorin publik.

PPP-të inovative (PPPi) përfshijnë sektorin publik, sektorin privat, shoqërinë civile, komunat, universitetet, qendrat hulumtuese, institucionet multilaterale, sipërmarrësit socialë dhe inovatorët.

Në lidhje me dizajnimin e sistemit të shpërblimit për pjesëmarrësit nga sektori privat, ndahen dy grupe të gjera të PPP-ve:

- PPP që bazohet në tarifat e përdoruesve (user-fee PPPs) i japin një pale kontraktuese private të drejtën për të dizajnuar, ndërtuar (ose ripërtrirë ose zgjeruar), mirëmbajtur, operuar dhe financuar mjetet e infrastrukturës në pronësi të sektorit publik
- PPP e bazuar në disponueshmërinë e shërbimit (Availability-based PPPs) - Institucioni nga sektori publik – por jo përdoruesit përfundimtar – realizon pagesa për palën private. Këto pagesa zakonisht bëhen kur shërbimi bëhet i disponueshëm

Projekte të shumta për PPP mund të lehtësohen dhe/ose të mbështeten nga institucionet financiare ndërkombëtare, sigurimi i granteve dhe asistencës teknike (Banka ndërkombëtare për rindërtim dhe zhvillim), sigurimi nga rreziku politik (Agjencia multilaterale për garantimin e investimeve), mobilizimi i kreditorëve që ofrojnë mbështetje për sektorin privat (Korporata financiare ndërkombëtare) dhe/ose përshpejtimi i tranzicionit të gjelbër (Banka evropiane për rindërtim dhe zhvillim), etj. Departamenti për PPP në Maqedoninë e Veriut ndodhet në Sektorin për çështje juridike në Ministrinë e Ekonomisë dhe është i rregulluar me Ligjin për koncesione dhe partneritet publik privat. Në të njëjtën kohë, duhet të theksohet se propozimi i ri dhe bashkëkohor i Ligjit për partneritet publik privat prej 19 muajsh "pritet" në labirintin e procedurave parlamentare. Ai siguron transponimin e Direktivës 2014/23/BE për dhënien e kontratave për koncesion dhe bën harmonizimin e mëtutjeshëm me standardet dhe praktikat më të mira ndërkombëtare në fushën e PPP-ve.

Paneli nr. 3. Partneritetet inovative publike private

Universitet për të gjithë" (ProUni)
1,8 milionë bursa të plota ose të pjesshme për studentët nga familjet me të ardhura të ulëta për të hyrë në arsimin universitar
Pjesëmarrës: Ministria e Arsimit, Organizatat joqeveritare dhe filantropike, Caixa Economica Federal, Federata e bankave braziliane, Brazil (2005-2013)
Lirimet tatimore për 1304 kompani të sektorit privat pjesëmarrës në këtë iniciativë

Ndriçim më i mirë dhe më ekonomik i rrugëve dhe sigurisë publike në qytete (2019)
PPP në nivel komunal për ndriçim rrugor më të mirë dhe më ekonomik (rritje e efikasitetit energjetik me 70%) (Bhubanesvar, Xhaipur, Bengalaru në Indi)

Ulja e pabarazisë gjinore në Kosta Rika, El Salvador, Peru dhe Panama

Instituti i Kornell për administratën publike në bashkëpunim me Presidentin e Panamasë
Trajnime për administratën publike dhe studentë në fushën e PPP, infrastrukturës, shkencës, teknologjisë, zhvillimit të qëndrueshëm, drejtësisë sociale

Ndërtimi i një kompleksi spitalor
Ndërtimi i një kompleksi spitalor ("Kompleksi Shëndetësor Adana") dhe dy spitale të tjera të mëdha në Elik dhe Kajseri përmes Programit shëndetësor turk të financuar nga PPP. Qëllimi është modernizimi i sistemit turk të kujdesit shëndetësor dhe përmirësimi i ofrimit të shërbimeve. IBRD ka siguruar ndihmë teknike për të ndihmuar në menaxhimin e kontratave për PPP. MIGA siguroi sigurimin e rrezikut politik për 6 projekte me vlerë 848 milionë dollarë amerikan. IFC investoi 163 milionë dollarë amerikan në borxh dhe ndihmoi në mobilizimin e 430 milionë dollarëve amerikan shtesë nga huadhënësit nga sektori privat. BERZH bashkëpunoi me MIGA për të ofruar përmirësime kreditore për një fletëobligacion të gjelbër prej 288 milionë euro për të ndërtuar një spital modern me 1550 shtretër spitalor.

"72 orët e ardhshme" (Nepal, 2015)
Një program i financuar me PPP për reagim të shpejtë dhe efikas për të ndihmuar qytetarët e prekur nga katastrofat natyrore në afat prej 72 orëve

Ndërtesa e re e shkollës së mesme "Fran Galoviq" dhe sallës sportive në Koprivnica (Kroaci)
Kontratë 25-vjeçare për kompensim të detyrueshëm mujor nga ana e komunës.

Restaurimi i Pallatit të qarkut Varazhdin (sektori i kulturës, Kroaci)
Kontratë 20-vjeçare për pagesën e kompensimit mujor.

Projekti Taishin në El Salvador (Japonisht: Taishin, rezistent ndaj tërmetit)
Një projekt i përbashkët nga Meksika, Japonia dhe dy universitete nga El Salvador për të ndihmuar qytetarët e El Salvadorit me "përforcimin e teknologjisë për të ndërtuar struktura banimi popullore rezistente ndaj tërmeteve". Shtëpi me tulla të armuara të pjekura në temperaturë të ulët, me energji diellore. Kjo metodë është ekologjike dhe kërkon punë intensive dhe ka përparësinë e disponueshmërisë lokale të materialeve themelore të ndërtimit.

Një shtesë e rëndësishme në burimet publike vendore mund të sjellë edhe matjen aktuale të lartësisë të kompensimeve për koncesion të burimeve të caktuara natyrore. Aktualisht, burimet natyrore shfrytëzohen pa mëshirë me një kontribut fiskal jashtëzakonisht modest në të ardhurat publike. Ai imponon nevojën për një revizion të plotë dhe të pavarur të kontratave ekzistuese dhe një qasje inovative (duke angazhuar ekspert dhe konsulentë të pavarur të partnerëve ndërkombëtarë të zhvillimit) gjatë matjes të kushteve të eksploatimit dhe kompensimit për koncesion për të mirat e interesit të përgjithshëm.

4. ANALIZA KRAHASUESE E PËRVOJAVE TË FINANCIMIT TË STRATEGJIVE NACIONALE ZHVILLIMORE NË EVROPËN JUGLINDORE

Përshtypja e përgjithshme e analizës të disa strategjive nacionale zhvillimore është se pjesa për financimin e tyre është mjaftë e përgjithshme, me një numërim tatimor të burimeve të mundshme të financimit të brendshëm dhe të jashtëm, publik dhe privat. Çështjet financiare janë lënë për operacionalizimin në strategjitë fiskale afatmesme.

Republika e Kroacisë

Strategjia nacionale për zhvillim 2030 e Republikës së Kroacisë është një plan nacional strategjik për veprim për periudhën 2018-2030, i cili synon të mbështesë tranzicionin e dyfishtë digjital dhe të gjelbër të shoqërisë dhe ekonomisë kroate. Strategjia nuk është shumë eksplicite dhe konkrete për sa i përket financimit. Ajo thekson se disponueshmëria e burimeve financiare dhe rradhitja e zbatimit të ndërhyrjeve strategjike do të përcaktohen nga programet katërvjeçare për zbatim në nivel nacional, rajonal dhe lokal, si dhe do të varen nga pasojat e krizës aktuale në dinamikën e të ardhurat buxhetore.

Instrumentet inovative	Përshkrim i shkurtër
Fondi për kapitalin sipërmarrës (të rrezikshëm)	Në korrik të vitit 2015, Banka botërore miratoi një hua në vlerë prej 20 milionë euro për themelimin e Projektit të kapitalit të rrezikshëm për inovacion dhe sipërmarrësi. Ky projekt synon të përforcojë financimin me kapital të rrezikshëm për ndërmarrjet inovative të vogla dhe të mesme (NVM) dhe ndërmarrjet e reja në Kroaci dhe t'i ndihmojë sektorit privat të bëhet më i fortë, më produktiv dhe më konkurrues.
Ndihmë teknike për hulumtim dhe inovacion	Në shtator të vitit 2021, u nënshkrua një kontratë këshillëdhënëse sipas së cilës Banka botërore do të ofrojë ndihmë teknike për të mbështetur Qeverinë e Kroacisë në përmirësimin e efektivitetit dhe përmirësimin e kapaciteteve institucionale për zbatimin e politikave të hulumtimit dhe inovacionit. Projekti këshillëdhënës siguron ndihmë teknike afatgjate dhe të kontribute për hartimin, zbatimin dhe ndjekjen dhe vlerësimin (M&E) të politikës për hulumtim dhe zhvillim dhe inovacionit (RDI) gjatë periudhës programuese të BE-së 2021-2027.
Fletëobligacioni i gjelbër korporativ (Qasja e performancave)	Në gusht të vitit 2022, M+ Group u bë kompania e parë në Kroaci që lëshoi fletëobligacione të lidhura me qëndrueshmërinë me vlerë prej pothuajse 40 milionë euro. Është një ofrues i shërbimeve për proceset afariste dhe autsors teknologjik me seli në Zagreb me operacione në 58 vende. Partnerët strategjik në emetimin e fletëobligacioneve të gjelbërta janë Erste & Steiermärkische Bank dhe Banka Evropiane për rindërtim dhe zhvillim (BERZH). Nëse objektivat për qëndrueshmëri nuk përmbushen, investitorët do të paguhen 0,75 pikë përqind mbi normën nominale të interesit prej 4,25%.

Republika e Serbisë

Serbia ka dokumente të shumta tematike strategjike që përbëjnë universin e Strategjisë themelore nacionale për zhvillim:

Instrumentet inovative	Përshkrim i shkurtër
Fletëobligacioni i gjelbërt shtetëror	Në shtator të vitit 2021, Serbia lëshoi një fletëobligacion të gjelbërt prej 1 miliard euro për të financuar agjendën e gjelbërt të vendit. Të ardhurat mund të përdoren vetëm për financimin dhe rifinancimin në fushat e energjisë së ripërtërishme (me emetime deri në 100 gram CO2 ekuivalent për kilovat/orë), efikasitet energjetik, menaxhimit të qëndrueshëm të ujit dhe ujërave të zeza, parandalimit dhe kontrollit të ndotjes dhe ekonomisë qarkulluese, mbrojtjes të mjedisit jetësor dhe biodiversitetit dhe bujqësisë të qëndrueshme.
Ndërtimi i një super-kllasteri	"Serbia inovon" është një aktivitet prej 6 milion dollarëve amerikan (i mbështetur nga USAID) për të përshpejtuar zhvillimin, futjen e modeleve të reja ekonomike që do të përforcojnë ekonominë e Serbisë të udhëhequr nga inovacionet, do të përforcojnë zhvillimin e qëndrueshëm, konkurrencën dhe potencialin e eksportit. Qëllimi kryesor i projektit është zhvillimi i një superkllasteri, një model biznesi që inkurajon bashkëpunimin intensiv midis ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme dhe ndërmarrjeve të formuara të reja, investitorëve, universiteteve dhe institucioneve relevante shtetërore.

Republika e Malit të Zi

Në korrik të vitit 2016, Republika e Malit të Zi miratoi Strategjinë e re për zhvillim deri në vitin 2030 dhe Planin 15-vjeçar për veprim. Bartëse e procesit është Ministria për zhvillim të qëndrueshëm dhe turizëm. Një nga risitë e paralajmëruara në SNZH është formimi i një eko-fondi të ri , në të cilin do të derdheshin të gjitha detyrimet publike dhe kreditë të dedikuara për projektet e mbrojtjes të mjedisit jetësor. Për momentin nuk ka fonde për kapital sipërmarrës (të rrezikshëm), dhe disa startape kanë aplikuar për financim në "South Central Ventures Fund" në Beograd (Serbi).

Instrumentet inovative	Përshkrim i shkurtër
Investime të përbashkëta në fushat prioritare	UGT Renewables (UGTR) me seli në Majami ka nënshkruar një kontratë me kompaninë shtetërore malazeze të energjisë elektrike "Elektroprivreda Crne Gore"(EPCG). Kontrata është për zhvillimin e përbashkët të projekteve për prodhimin e energjisë elektrike nga burimet e ripërtërishme si dhe për ruajtjen e energjisë. Kompania do të zgjerojë programet e saj solare në kulm 3000+ në 5000+ solar në çati, duke synuar të instalojë 70 MW të kapacitetit të përgjithshëm. Hyundai Engineering shpreson të ofrojë zgjidhje të energjisë së gjelbërt në Mal të Zi dhe Ballkan së bashku me UGT Renewables.

Fondi për financimin e ekonomisë së gjelbërt	Në mars të vitit 2021, në Mal të Zi u lançua një fond i ri për financimin e ekonomisë së gjelbërt dhe mbështetjen e investimeve të gjelbërta.

5. HAPAT E ARDHSHME

Financimi i prioriteteve zhvillimore. Suksesi i Strategjisë nacionale për zhvillim (*që duhet të financohet)* varet nga kapaciteti i qeverive të ardhshme për të siguruar burime të mjaftueshme të financimit në masë të mjatueshme (*si do të financohet dhe zbatohet)*. Në këtë kontekst, vetëm ajo strategji nacionale për zhvillim, për realizimin e së cilës janë ndarë mjete të mjaftueshme buxhetore dhe është mobilizuar kapital shtesë privat nga burime vendore dhe të huaja, mund të mundësojë prosperitet gjithëpërfshirës dhe të qëndrueshëm dhe të rrisë cilësinë e jetës së qytetarëve.

Qasje e integruar. Nevoja për qasje të integruar vërtetohet gjithashtu përmes Agjendës për veprim nga Addis Abeba (2015), e cila propozon futjen e kornizës të integruar të financimit nacional si mbështetje të strategjisë nacionale për zhvillim (OKB, 2019). Korniza e integruar për financim siguron mundësi për sinergji dhe për të analizuar kompromiset e nevojshme (trade-off) të politikave të caktuara. Operacionalizimi i Kornizës së integruar për financim përbëhet nga katër blloqe të ndërtimit: (1) vlerësimi dhe diagnostikimi; (2) dizajnimi i një strategjie financiare; (3) mekanizmat për monitorim, rishikim dhe llogaridhënie; (4) mekanizmat për qeverisje dhe koordinim.

Strategjia nacionale për financim. Me gjithë rrezikun e prodhimit të tepërt të strategjive, rekomandohet hartimi i një Strategjie nacionale për financimin e prioriteteve zhvillimore, e cila mund të jetë pjesë përbërëse ose aneks i SNZH. E njëjta do të konkretizohej dhe operacionalizohej në dokumentin ekzistues afatmesëm – Strategjia fiskale për pesë vitet e ardhshme.

Financimi inovativ kryesisht si një plotësues i financimit tradicional. Mekanizmat dhe instrumentet inovative të financimit në asnjë mënyrë nuk përjashtojnë burimet dhe instrumentet tradicionale të financimit. Kështu, për shembull, instrumentet financiare inovative nuk mund të zëvendësojnë kapacitetin e pamjaftueshëm për të aplikuar dhe marrë grante nga Bashkimi Evropian, të disponueshme përmes Instrumentit për asistencën e para-aderimit (IPA), Instrumentit për asistencën e para-aderimit dhe zhvillimin rural (IPARD), programet për konkurrencën e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (COSME), Evropa Kreative, Erasmus+, Horizont 2020 (Horizon 2020) dhe shumë të tjera. Nga ana tjetër, instrumentet inovative në disa raste mund të jenë zëvendësim për instrumentet tradicionale. Për shembull, financimi nëpërmjet një fletëobligacioni të gjelbërt të qeverisë redukton pjesërisht nevojën për financim përmes fletëobligacionit tradicional për dedikim të përgjithshëm.

Tabela nr. 6. Dinamika e dëshiruar e futjes dhe praktika e përdorimit të tatimeve dhe fletëobligacioneve inovative

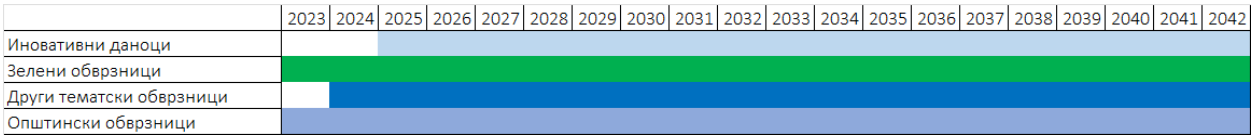

Pronësi më e madhe vendore mbi financimin inovativ. Pronësia vendore mbi burimet inovative të financimit të zhvillimit është e një rëndësie shumë të madhe për të siguruar rezultate afatgjate të zhvillimit. Ashtu si me reformat tjera, mbështetja e plotë tek partnerët ndërkombëtarë të zhvillimit me përfshirje pasive vendore nuk do të sigurojë vazhdimësi në përpjekjet për të futur mekanizma dhe instrumente inovative për financimin e zhvillimit të qëndrueshëm.

Parakushtet institucionale. Nevojitet një strukturë e fuqishme institucionale, e cila do të ketë mandat për të koordinuar dhe mbështetur procesin, për të monitoruar dhe vlerësuar aktivitetet e realizuara dhe për të zbatuar masa korrigjuese. Ai sektor ose njësi preferohet të jetë vendosur ose në Zyrën e kryetarit të qeverisë ose në Ministrinë e Financave në mënyrë që të ketë pushtet legjitim ose hierarkik. Gjithashtu, duhet të përforcohen vazhdimisht kapacitetet institucionale (administrative) për prezantimin dhe monitorimin e mekanizmave dhe instrumenteve inovative të financimit. Një nga parakushtet për këtë është demokratizimi i shkallës së rrogave të sektorit publik, respektivisht pozitat të cilat kërkojnë më shumë ekspertizë dhe përgjegjësi të paguhen më shumë. Në këtë mënyrë, kapitali njerëzor cilësor do të mbahet në pozitat vendimmarrëse në sektorin publik.

Një dokument "i gjallë" ose i përditësuar rregullisht. Në interes të efektivitetit, koherencës dhe pajtueshmërisë më të madhe, rekomandohet përditësimi i rregullt i Strategjisë nacionale për zhvillim. Epoka moderne karakterizohet nga një pasiguri e madhe, e cila lehtë mund ta largojë ekonominë nga rruga e saj e zhvillimit. Në këtë mënyrë, në të ardhmen e afërt do të përcaktohen më saktë burimet e nevojshme të financimit.

Funksionalizimi i Strategjisë nacionale për zhvillim. SNZH duhet të specifikohet në planet e mëvonshme afatmesme me burime të përcaktuara në mënyrë indikative të financimit të prioriteteve të zhvillimit (Medium-Term Expenditure Framework).

Shfrytëzimi i komplementariteteve. Kudo që është e mundur, është e dëshirueshme që një projekt i investimit të ndikojë në disa Objektiva të zhvillimit të qëndrueshëm. Financimi i banesave (ndërtesave) me efikasitet energjetik për strehimin e kategorive me rrezik social, për shembull, ndikon në mbrojtjen e mjedisit jetësor dhe sferës sociale.

Përmirësimi i koordinimit ndërmjet palëve të interesuara. Duhet të futen mekanizma dhe instrumente të rinj financiar në koordinim me partnerët ndërkombëtarë të zhvillimit dhe sektorin privat. Ndryshe nga partnerët ndërkombëtarë të zhvillimit të cilët janë plotësisht të përkushtuar në zhvillimin e qëndrueshëm, më shumë vëmendje duhet t'i kushtohet përfshirjes së sektorit privat në financimin e Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm (SDG financing) Në ekonomitë e zhvilluara evropiane, tashmë janë krijuar praktika për raportimin (llogaridhënien) e sektorit privat në lidhje me aktivitetet që synojnë përmbushjen e Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm.

Qasje me etapa. Disa instrumente mund të prezantohen vazhdimisht gjatë dy dekadave të ardhshme, ndërsa të tjerët kërkojnë më shumë kohë dhe përvojë. Për shembull, fletëobligacionet inovative duhet të futen gradualisht. Fillimisht, sipas qasjes "përdorimi i të ardhurave" ose qëllimit të shpallur publikisht të të ardhurave nga fletëobligacionet, kurse më vonë, mund të shkoni edhe sipas "qasjes së performancës". Sa për ilustrim, një fletëobligacion i gjelbërt qeveritar mund të emetohet në vitin 2023 me një përdorim të përcaktuar qartë të të ardhurave për financimin e projekteve ekologjike. Në vitin 2030, një fletëobligacion i gjelbërt mund të emetohet me synime të performancës (për shembull, një reduktim prej 20% në emetimet e gazrave serrë në fund të vitit 2035 krahasuar me nivelin në fund të vitit 2030.

Tejkalimi i hendikapit të një ekonomie të vogël. Shumë fonde të kapitalit sipërmarrës dhe shumë investitorë të huaj (direkte ose portofolio) nuk janë të interesuar për një ekonomi të vogël. Ekonomitë e vogla dhe të hapura janë të ndjeshme ndaj goditjeve të jashtme dhe luhatjeve të aktivitetit ekonomik. Për këto arsye, zgjidhja është në integrimin në kontekstin rajonal dhe evropian. Nëse fondet kanë mundësi të veprojnë në kornizat rajonale (Ballkani Perëndimor), kurse investitorët vazhdojnë të gëzojnë përfitimet e tregut evropian, më shumë kapital i huaj mund të tërhiqet si plotësim i kursimeve të brendshme.

Përmirësimi i kapitalit njerëzor. Pothuajse identike me kapacitetin administrativ të sektorit publik, kapitali i huaj kërkon një fuqi punëtore të kualifikuar me arsim dhe aftësi bashkëkohore. Tërheqja e kapitalit të huaj ekskluzivisht për shkak të fuqisë së lirë të punës është një strategji afatshkurtër që po humbet fuqinë me emigracionin e përshpejtuar, plakjen e popullsisë dhe uljen e papunësisë. Suksesi i Strategjisë nacionale për zhvillim, si dhe i mekanizmave dhe instrumenteve inovatore për financimin e saj, do të varet nga investimi në kapitalin njerëzor. Modernizimi i përmbajtjeve mësimore, forcimi i sistemit të akreditimit dhe vlerësimit të programeve të arsimit të lartë, promovimi i arsimit dual, futja e standardeve më të larta në fushën e publikimeve shkencore dhe veprimtarisë të inovacionit do të kenë ndikim të volitshëm.

Qeverisje e mirë. Në nivel nacional, sundimi i ligjit, përmirësimi i cilësisë dhe zbatimit të rregullativës (në hap me legjislacionin mbinacional evropian), ulja e nivelit të korrupsionit, përforcimi i kapaciteteve institucionale dhe administrative dhe braktisja e kulturës së mosndëshkimit janë gjithashtu përbërës të rëndësishëm për futjen e suksesshme të mekanizmave dhe instrumenteve inovative dhe përdorimi më i mirë i atyre tradicionale. Në nivelin korporativ, qeverisja e mirë korporative, etika dhe përgjegjësia sociale korporative, transparenca, morali tatimor dhe praktikat antikorrupsion janë faktorë jo më pak të rëndësishëm për futjen e suksesshme të mjeteve inovative dhe financimin e suksesshëm të zhvillimit të qëndrueshëm.

Politika e inovacionit dhe sistemi i inovacionit. Politika e dikurshme industriale po shkon ngadalë në histori, duke lënë gjithnjë e më shumë hapësirë për politikën e inovacionit. Inovacioni ka potencialin për të rritur produktivitetin, i cili “mund të mos jetë gjithçka, por në planin afatgjatë është *pothuajse* gjithçka" që nevojitet për avancim gjithëpërfshirës dhe zhvillim të qëndrueshëm ekonomik. Çdo inovacion, duke përfshirë atë të futur nga startapet, ka potencialin të shkaktojë ndryshime tektonike në sferën socio-ekonomike. Mekanizmat dhe instrumentet inovative do të arrijnë efektin më të fuqishëm dhe sinergjinë më të madhe, nëse ato janë plotësuese dhe mbështesin sistemin e inovacionit. Ekonomia është më shumë në fazën e përshtatjes teknologjike sesa krijimit dhe inovacionit (Freudenberg, 2020). Prandaj, nevojitet: (1) përmirësimi i absorbimit teknologjik nga ana e kompanive; (2) përforcimi i efekteve të përhapjes (spillover effects) nga kompanitë shumënacionale drejtë furnizuesve dhe shpërndarësve vendor; (3) modernizimi i teknologjive ekzistuese të prodhimit dhe futja e teknologjive inovative në sektorët tradicionalë.

Aneksi nr. 1. Institucionet financiare ndërkombëtare dhe nacionale që janë aktive në rajonin e Ballkanit Perëndimor

Institucioni	Përshkrim i shkurtër
Kombet e Bashkuara (KB)	Zyra e koordinatorit të përhershëm të KB përfshin të gjitha organizatat në sistemin e KB të përfshira në aktivitetet e zhvillimit operacional, pavarësisht nga prania e tyre formale. Duke punuar ngushtë me qeverinë nacionale, koordinatori rezident dhe ekipi i vendit angazhohen për interesat dhe mandatet e sistemit të KB. Koordinimi i operacioneve të zhvillimit promovon mbështetje më të madhe strategjike për planet dhe prioritetet nacionale të shtetit, rrit efikasitetin e operacioneve dhe redukton shpenzimet transaksionale për qeveritë.
Grupi i Bankës botërore	Grupi i Bankës botërore (WBG) ofron mbështetje për vendet në zhvillim dhe vendet në tranzicion nëpërmjet kredive të volitshme, këshillave për politikat, hulumtimeve dhe analizave dhe ndihmës teknike. Portofolioja e tij përfshin programet për zhvillimin e sektorit, si dhe përgatitjen dhe zbatimin e projekteve.
Banka evropiane e investimeve (EIB) dhe fondet shoqëruese	Banka evropiane e investimeve (BEI) Banka është huadhënësi kryesor në emër të Bashkimit Evropian dhe institucioni më i madh financiar multilateral në botë. Është një nga ofruesit më të mëdhenj të financave të klimës. EIB është e përkushtuar të ndihmojë zhvillimin ekonomik, krijimin e vendeve të reja të punës, promovimin e barazisë dhe përmirësimin e jetës së qytetarëve të BE-së dhe qytetarëve të vendeve në tranzicion dhe vendeve në zhvillim.
	Fondi evropian i investimeve (FEI) Fondi evropian i investimeve është pjesë e grupit të BEI. Është një ofrues i specializuar i financimeve më pak të rrezikshëm për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) në të gjithë Evropën. FEI harton dhe zhvillon kapitalin e rrezikshëm dhe kapitalin për rritje, garancitë dhe instrumentet mikrofinanciare që synojnë në mënyrë konkrete këtë segment të tregut. Në këtë rol, FEI nxit objektivat e BE-së për të mbështetur inovacionin, hulumtimin dhe zhvillimin, sipërmarrjen, rritjen dhe punësimin.
	Instrumenti për zhvillimin e ndërmarrjeve dhe inovacionin në Ballkanin Perëndimor (WB EDIF) Fondi evropian i investimeve (FEI) dhe tre filialat e grupit ProKredit kanë nënshkruar kontratë garancie për mbështetjen e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) në Serbi, Kosovë dhe Republikën e Maqedonisë së Veriut. Kjo u mundësua përmes Mekanizmit të garancisë për Ballkanin Perëndimor, të financuar nga Bashkimi Evropian në kuadër të Instrumentit për zhvillimin e ndërmarrjeve dhe inovacionet në Ballkanin Perëndimor. Është një iniciativë e re që synon të përmirësojë qasjen në financa për NVM në Ballkanin Perëndimor, duke ndihmuar në zhvillimin e ekonomisë lokale si dhe tregjet rajonale të kapitalit të rrezikshëm dhe në të njëjtën kohë të promovohen reformat e politikave për të mbështetur qasjen në financa, nëpërmjet instrumenteve të financiare inxhinierike.
	Fondi i inovacionit te ndërmarrjet Në vitin 2015, në Ballkanin Perëndimor u krijua një Fond për kapitalin e rrezikshëm prej 40 milionë eurosh për të siguruar financim për NVM që fillojnë ose janë në fazat e hershme të zgjerimit. Ai investon në NVM të duke filluar nga faza fillestare deri në fazën e hershme të rritjes, në sektor inovativ që tregojnë potencial të lartë për rritje, me fokus të veçantë në teknologjinë e informacionit dhe komunikimit (TIK). Fondi përmban një fond të veçantë për kapitalin fillestar ("farë", ang. "seed"), i cili fokusohet ekskluzivisht në kompanitë në fazën "para farës " ose "farës".
Banka evropiane për rindërtim dhe zhvillim (BERZH)	BERZH synon të zhvillojë një klimë të shëndetshme të investimit dhe të promovojë një zhvillim të shëndoshë dhe të qëndrueshëm nga pikëpamja ekologjike dhe sociale. Mandati i tij është të nxisë tranzicionin drejt ekonomive të hapura të orientuara nga tregu dhe të promovojë iniciativën private dhe sipërmarrëse. BERZH udhëhiqet nga parimi që një ekonomi funksionale e tregut duhet të jetë konkurruese, gjithëpërfshirëse, e qeverisur mirë, ekologjike, fleksibile dhe e integruar. BERZH investon në projekte, shumica e tyre në sektorin privat, punon në reformat e politikave dhe ofron këshilla afariste, dhe e gjithë kjo nxit rritjen e qëndrueshme.
Banka për zhvllim e Këshillit të Evropës (CEB)	Banka për zhvillim e Këshillit të Evropës (CEB) është një bankë multilaterale zhvillimore me mandat social. Përmes sigurimit të financimit dhe ekspertizë teknike për projekte me ndikim të lartë social në vendet e saj anëtare, ajo promovon në mënyrë aktive kohezionin social dhe përforcon integrimin social në Evropë. CEB është instrumenti kryesor i politikës së solidaritetit në Evropë.
Banka gjermane për zhvillim (Kreditanstalt für	Banka gjermane për zhvillim (Kreditanstalt für Wiederaufbau, KfW) mbështet ndryshimin dhe nxit idetë e avancuara në RF të Gjermanisë, Evropë dhe në mbarë botën. Ajo ka një histori të afatgjate të trajtimit të nevojave zhvillimore në ekonomitë në tranzicion.

Wiederaufbau, KfW)	
Korniza e investimeve për Ballkanin Perëndimor (WBIF)	Korniza e investimeve për Ballkanin Perëndimor (WBIF) u themelua në vitin 2009 si një iniciativë e përbashkët e Komisionit Evropian (KE), Bankës për zhvillim të Këshillit të Evropës (CEB), Bankës evropiane për rindërtim dhe zhvillim (BERZH) dhe Bankës evropiane të investimeve (EIB). Banka e zhvillimit KfW (KfW) dhe Grupi i Bankës botërore (WBG) iu bashkuan platformës më pas. Në dhjetor të vitit 2018, Agjencia franceze për zhvillim (AFD) u bë një organizatë e re pjesëmarrëse në WBIF. WBIF është një instrument rajonal për financimin e kombinuar, qëllimi i të cilit është t'i përgjigjet nevojave të mëdha për investime në infrastrukturën e rajonit të Ballkanit Perëndimor dhe të mbështesë procesin e anëtarësimit në BE të përdoruesve: Shqipërisë, Bosnjës dhe Hercegovinës, Kosovës, Malit të Zi, Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Serbisë. Ai ofron financim dhe asistencë teknike për investime strategjike në sektorët e mëposhtëm: energji, mjedis jetësor, social, transport, zhvillim të sektorit privat dhe infrastrukturë digjiitale.
Agence Française de Développement (AFD)	Agence Française de Développement (AFD) është një institucion financiar publik gjithëpërfshirës dhe një aktor kryesor në politikën e zhvillimit të Francës.
Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID)	USAID udhëheq përpjekjet për zhvillim ndërkombëtar dhe përpjekjet humanitare të Shteteve të Bashkuara për të shpëtuar jetë, për të ulur varfërinë, për të përforcuar qeverisjen demokratike dhe për të ndihmuar njerëzit të avancojnë përtej ndihmës. Në emër të popullit amerikan, ajo promovon dhe demonstron vlerat demokratike jashtë vendit dhe përparon një botë të lirë, paqësore dhe të begatë.

Literatura e përdorur

Ang, Geraldine, Dirk Röttgers and Pralhad Burli (2017) The empirics of enabling investment and innovation in renewable energy environment. Working Paper no. 123. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.

Berrada, Tony, Leonie Engelhard, Rajna Gibson, and Philipp Krueger (2022) "The economics of sustainability linked bonds", Swiss Finance Institute Research Papers, no. 22-26.

Chamon, Marcos and Paolo Mauro (2006) "Pricing growth-indexed bonds", *Journal of Banking & Finance*, 30 (12): 3349-3366.

Cheng, Gong, Torsten Ehlers, and Frank Packer (2022) "Sovereigns and sustainable bonds: challenges and new options", BIS Quarterly Review, September 2022, Basel: Bank for International Settlements.

Convergence (2017) *Impact Bonds in Developing Countries: Early Learnings from the Field*. Convergence and Center for Universal Education at Brookings.

European Commission (2022) *Investing in Sustainable Development – Progress Report 2018-2020.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.

Gallagher, Kevin and Lyuba Zarsky (2007) *The Enclave Economy*. Cambridge, MA: MIT Press.

Gelb, Stephen, Sona Kalantaryan, Simon McMahon, and Marta Perez-Fernandez (2021) Diaspora finance for development: From remittances to investment. JRC Technical Report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021.

IADB (2020) *Financial Innovation to Support Women-Led Businesses Mexico - Mexico's First Gender Bonds and the Role of National Development Banks.* Washington DC: Inter-American Development Bank.

IMF (2022) 2021 Article IV Consultation—Press Release; Staff Report; Staff Statement; and Statement by the Executive Director for the Republic of North Macedonia, IMF Country Report No. 22/47. Washington DC: The International Monetary Fund.

Lagoarde-Segot, Thoms (2020) "Financing the Sustainable Development Goals", *Sustainability* 2020, 12, 2775; doi:10.3390/su12072775.

Lukšić, Igor, Bojana Bošković, Aleksandra Novikova, and Rastislav Vrbensky (2022) "Innovative financing of the sustainable development goals in the countries of the Western Balkans", *Energy, Sustainability and Society* 12 (15): 1-19.

Mrak, Mojmir (2019) *North Macedonia: Fiscal Implications of EU Accession Driven Reform Processes*. Skopje: United Nations Development Programme.

OECD (2021) Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2021 – A New Way to Invest for People and Planet. Paris: OECD.

Startup Genome (2020) *Save Your Startups: Using Policy to Kickstart the Post-Crisis Economy*. The Global Startup Ecosystem Report 2020.

UN (2019). *Financing for Sustainable Development Report.* New York: United Nations.

UN (2021). *SDG Financing Landscape in North Macedonia.* November 2021. Skopje: United Nations Resident Coordinator Office.

UNDP (2012) *Innovative Financing for Development: A New Model for Development Finance?* New York: United Nations Development Programme.

UNEP (2016) *Definitions and concepts – Background Note*. Inquiry Working Paper 16/13, United Nations Environment Programme.

UNDP (2022) National Development Strategy – Quarterly Update. Skopje: United Nations Development Programme.

WBIF (2020) *Western Balkans Investment Framework - A Guide*. Western Balkans Investment Framework, March 2020.

World Bank (2009) *Innovative Finance for Development Solutions*. Washington DC: World Bank Group.

World Bank (2021) *Assessment of the startup ecosystems in the Western Balkans*. Washington DC: The World Bank Group.

Zerbib, Olivier David (2016) "The effect of pro-environmental preferences on bond prices: Evidence from green bonds.", *Journal of Banking and Finance*, 98 (1): 39-60.